

JOGHISTÓRIA

♦ az ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jegtörténeti Tanszék Tudományos Diákkörének folyóirata ♦

A magyarországi zsidóság jogfosztása a
Horthy-korszakban

13. oldal

ISSN 2062-9699

A TARTALOMBÓL:

[alkotmány- és jogtörténet]

- A PLURÁLIS VÁLASZTÓJOG
MAGYARORSZÁGI TÖRTÉNETE
- 900 ÉVES A TEMPLÓMOS LOVAGREND

[tdk hírek]

- „EZER ÉV HAZÁNK ÉS
SZAKMÁNK
TÖRTÉNETÉBEN” –
KONFERENCIA-
BESZÁMOLÓ

[jog és kultúra]

- SIKOLY A
SÖTÉTBEN
- ÁLLJ,
ÁLLÍTSATOK
ŐRT

[tartalomjegyzék]

[főszerkesztői köszöntő]	3
-----------------------------------	---

[alkotmány- és jogtörténet]

Gera Anna: Történeti alkotmányunk vívmányai – az alaptörvényi szabályozás kiindulópontjai és értelmezési lehetőségei (II. rész)	4
Kálmán Kinga: A plurális választójog magyarországi története	9
Maschefszy Emese: A magyarországi zsidóság jogfosztása a Horthy-korszakban	13
Újhelyi János Ábel: 900 éves a Templomos Lovagrend – Salamon templomának szegény lovagjai a jogtörténet tükrében	17
Vuncs Rajmund: A katolikus egyház és az állam kapcsolata a II. világháborút követően	22
Zanócz Gréta: A demokratikus átalakulást megelőző lépések – avagy a XX. század alkotmányozása Magyarországon	26

[akkor és most: jogintézményeink jogtörténeti vonatkozásai]

dr. Barkóczy Dávid: Az Ehtv. Országgyűlés általi egyházként történő elismerésre vonatkozó eljárás szabályozásának alkotmányosságáról és az Országgyűlést az egyházakkal kapcsolatos eljárások körében terhelő feladatokról	31
---	----

[jog és kultúra]

Filmajánló • Sikoly a sötétben	37
Könyvajánló • Menj, állíts őrt!	38

[tdk hírek]

Kovács Ákos Tibor: Bemutatkozik a MÁJT TDK	39
Kovács Ákos Tibor: „Ezer év hazánk és szakmánk történetében” - Konferencia-beszámoló	41

[jogtörténeti érdekességek]

Maschefszy Emese: Érdekességek a jogtörténet világából	42
---	----

A címlapon „Cipők a Duna-parton” budapesti holokauszt emlékmű látható

© Zanócz Gréta, Kovács Ákos Tibor 2019
© A szerzők, 2019
© Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, Joghistória, 2019

Folyóiratunkba továbbra is szeretettel várjuk minden publikálni vágyó hallgató tudományos igényű munkáját, legyen annak témája akár a magyar, akár az egyetemes állam- és jogtörténet.

Elérhetőségünk: joghistoria@gmail.com

JOGHISTÓRIA

SZERKESZTŐSÉG

Felelős szerkesztő:

dr. Képesy Imre

Főszerkesztők:

Zanócz Gréta**Kovács Ákos Tibor**

SZERKESZTŐK

Zanócz Gréta

(Alkotmány- és jogtörténet)

Kovács Ákos Tibor

(TDK hírek)

Gera Anna

(Jog- és kultúra)

Sall Zsófia

(Jog- és kultúra)

Maschefszy Emese

(Jogtörténeti érdekességek)

KORREKTÚRA

dr. Képesy Imre

BORÍTÓTERV ÉS
BELSŐ TERVEZÉS

Barkóczi Dávid

KIADJA

Eötvös Loránd Tudomány-
egyetem Állam- és Jogtudo-
mányi Kar Magyar Állam- és
Jogtörténeti Tanszék

(Cím: 1053 Budapest, Egyetem
tér 1-3., II. em. 211.; Tel./Fax.:
06 1 411 6518)

ISSN 2062-9699

KAPCSOLAT

joghistoria@gmail.com

LAPZÁRTA

2019. március 15.

Kedves Olvasóink!

Szeretettel köszöntünk Benneteket a Joghistoria szerkesztői nevében!

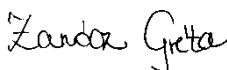
Folyóiratunk az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákkörének hivatalos lapja, amelyben nemcsak demonstrátorink kapnak lehetőséget tudományos igénnyel megszerkesztett műveik publikálására, hanem egyetemünk azon hallgatói is, akik szeretnék az alkotmánytörténeti és jogtörténeti vonatkozású kutatásaik eredményét mások számára is hozzáférhetővé tenni.

Célunk egy olyan folyóirat megjelentetése, amely alátámasztja azon álláspontunkat, miszerint a jogtörténet létjogosultsága a mai világban is megkérdőjelezhetetlen. Amellett, hogy a Joghistoria megjelenése szolgálja a tudományos ismeretek minél szelesebb körben történő terjesztését, célja a hallgatók és a Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék közötti kapcsolat kialakításának és elmélyítésének elősegítése is. Rendszeresen közlünk híreket tudományos diákkörünk fontosabb üléseinkről, illetve tájékozódhattok tervezett féléves programunkról is. Ezen évfolyam kezdetétől újabb rovatokat szeretnénk indítani, amelyek célja elsősorban a kulturális és közösségi ismeretek terjesztése, valamint a tudományos eredmények közvetítése a hallgatók irányába. Fontosnak tartjuk azt is kiemelni, hogy a Joghistoria az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának egyetlen olyan hallgatók által szerkesztett folyóiratának tekinthető, amely hallgatóink tudományos cikkeinek megjelentetését szolgálja.

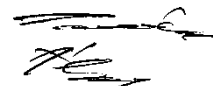
Ennek megfelelően folyóiratunkba továbbra is szeretettel várjuk minden publikálni vágyó hallgató tudományos igényű munkáját, legyen annak támaja akár a magyar, akár az egyetemes állam- és jogtörténet. A TDK hírekben a Tanszék Tudományos Diákkörének mindennapi tevékenységéről és munkájáról kaphattok bővebb tájékoztatást. A Jog és kultúra rovatunkban különböző jogi vonatkozású filmekről, könyvekről és kiállításokról szerezhettek további információkat. A Jogtörténeti érdekességek rovatunkban pedig számos jogtörténeti vonatkozású információval gazdagíthatjátok tudásotokat.

Végezetül szeretnénk megköszönni nagylelkű támogatóink, így a Magyar Országos Közjegyzői Kamara, a Magyar Ügyvédi Kamara, a Nagy és Trócsányi Ügyvédi Iroda, valamint a Kovács Ügyvédi Iroda adományát, erről bővebben a 45. oldalon olvashattok.

Kellemes olvasást kívánunk!

Zanócz Gréta

Kovács Ákos Tibor

Történeti alkotmányunk vívmányai – az alaptörvényi szabályozás kiindulópontjai és értelmezési lehetőségei (II. rész)¹

Írta: GERA ANNA

„Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti Hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni” – írja hatályos Alaptörvényünk R) cikk (3) bekezdése. Az Alaptörvény értelmezési szabálya ugyanakkor az értelmezés megkönnyítése helyett önmagában is számos értelmezési problémát vet fel: Mi az a történeti alkotmány? Mi különbözteti meg a vívmányokat a történeti alkotmány többi részétől? Ha a történeti alkotmány és az Alaptörvény összeütközésbe kerül, melyiknek van elsőbbsége?

Cikkem első részében az alaptörvényi szabályozás kialakulásának politikai előzményeit vizsgáltam. E második részben ezektől elszakadva, a jogtörténeti, jogelméleti és alkotmányjogi értelmezések alapulvételével a jogtudomány oldaláról közelítem meg a kérdést és teszek kísérletet a jogtudományban jelenleg meghatározó egyes elméletek bemutatására és értékelésére. Kutatásom során az általam megismert elméletek kategóriáit a következő módon határoltam el egymástól.

Az értelmezési módoknak két fő kategóriája különítettem el: az elméletek egy része (1) jogalkalmazásbeli szerepet szán a történeti alkotmányunk vívmányainak, a másik rész viszont (2) kizárja azt a jogalkalmazásból, a) technikai vagy b) tartalmi okokra történő hivatkozással. Azok az elméletek, amelyek a „történeti alkotmányunk vívmányai” fordulatot a jogalkalmazás szerves részeként látják, két nagyobb csoportra oszthatók tovább: egy részük (1) értelmezési szabályként tekint rá, míg mások (2) önálló tartalommal ruházzák fel, amely lehet a) az Alkotmánybíróság által deklarált vagy b) objektíve megállapítható tartalom. Ez

utóbbi vonatkozásában különbséget tehetünk (1) elméleti és (2) konkrét anyagi tartalom között, amely meghatározásának kritériuma lehet valamilyen a) formális vagy b) tartalmi többlet.

„Történeti alkotmányunk” „vívmányai” vagy „történeti alkotmányunk vívmányai”?

A történeti alkotmányunk vívmányaira utaló fordulat az alaptörvényi szabályozást megelőzően egyáltalán nem képezte részét a magyar jogi szaknyelvnek. Ebből adódóan nem pusztán az vitatott, hogy mit jelent, hanem az is, hogy mi az a szókapcsolat, aminek a jelentését keressük. E látszólag másodlagos jelentőségű nyelvi kérdés valójában igen fontos: azok az elméletek, amelyek tartalmi okokból utasítják el a kifejezés gyakorlati alkalmazhatóságát, arra hivatkoznak, hogy már maga a „történeti alkotmány” mint olyan meghatározhatatlan tartalmú, ami önmagában kizárja annak a lehetőségét, hogy a jogalkalmazásban szerepet töltsön be. Ezen elméletek tehát nem is vizsgálják a „vívmány-fogalmat”.

Három ilyen elméletet azonosíthatunk. Az *életforma-elmélet* szerint a történeti alkotmány a magyar nemzet életformájával azonos és a mindennapi gyakorlat által megszilárdított közösségi összetartozást fejezi ki, alaptörvényi szerepeltetése pedig nem más, mint a politikai kommunikáció tárgyaként a nemzet örökségének felmutatása.² A *nemzeti identitást* hangsúlyozó szemlélet valamilyen hasonlóan ezen értelmezési módhoz: a történeti alkotmányt szintén a nemzeti összetartozás szimbólumszintű deklarációjának tekinti azzal, hogy annak jelentőségét a nemzeti kultúra oldaláról közelíti meg.³ A harmadik felfogás, a *fiktív alkotmány koncepciója* a fentiekkel eltérő módon technikai érvek mentén ragadja meg a történeti alkotmány alkalmazhatatlanságának tézisé: elfogadja, hogy a történeti alkotmánynak léteznek vívmányai, azonban ezek beláthatatlan mennyiségű, a rögzítetlenségükből fakadó megismerhetetlenségük és ellentmondásos tartalmuk miatt a gyakorlatban alkalmazhatatlanok.⁴

A három bemutatott elmélet tehát arra kíván rávilágítani, hogy a történeti alkotmány vívmányaira utaló alaptörvényi fordulat a maga egészében alkalmazhatatlan. Ezen érvek elgondolkodtatóak, ám elemzésünk, úgy vélem, nem állhat meg ezen a ponton. Azzal, hogy a kifejezés belekerült a normaszövegbe, többé már nem az a fő kérdés, hogy önmagában mit jelent és hogyan alkalmazható a „történeti alkotmányunk vívmányai” fordulat, hanem az, hogy mi az az értelmezés, amelyet követve alkalmazhatóvá válik, amely vonatkozásában kiegészíti és kiteljesíti az Alaptörvényt.

Lehet a „történeti alkotmányunk vívmányai” szókapcsolatnak önálló elméleti jelentése?

Amennyiben valamilyen szempontból be szeretnénk illeszteni a kifejezést a jogértelmezés tartományán belülre, fel kell tennünk a kérdést, hogy vajon bír-e önálló tartalommal (vagy inkább egy értelmezési szabályról beszélhetünk), és ha bír, ez az önálló tartalom megállapítható-e objektíve (vagy az az adott körülmények vonatkozásában mindig más és más).

Az értelmezések egy része azt állítja, hogy a kifejezésnek objektíve megállapítható elméleti jelentése van. Ide tartozik a *Szent Korona-tannal való azonosítás*⁵ is, amely a történeti alkotmány vívmányait a Szent Korona-tan mintegy szinonimájaként használja. Ez az érvelés megjelent az alkotmányozási folyamatban is, a Jobbik álláspontjának elemeként.⁶ Ahogy arra már a cikk első részében is utaltam, e felfogás nem egyezik a tudományos közösség álláspontjával⁷, amely szerint a Szent Korona-tan egy, a közhatalom gyakorlásának alapelveit magába foglaló, tartalmában folyamatosan változó közjogi koncepció, amely ugyan részét képezi a jogtörténeti értelemben vett történeti alkotmánynak (s így potenciálisan a vívmány-fogalomba is beilleszthető), ám az azzal nem azonosítható. Ezzel az állásponttal összhangban van az alaptörvény szövege is, amikor a két fogalmat külön említi a Nemzeti hitvallásban: „*Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország*

alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét.”

Az e csoportba sorolható három értelmezési mód közül a második a történeti alkotmány vívmányait a *kollektív emlékezel*⁸ elemeiként értelmező szemlélet. Eszerint a történeti alkotmány egy értékkatalógust jelöl, mintegy „sajátos folyamatnyilvántartásként”⁹ tartja számon, hogy egyes jogtárgyak az egyes időpillanatokban milyen jelentéstartalommal bírtak. Az ezzel összhangban történő értelmezés inkább tovább homályosítja az egyébként sem tiszta fogalmat: ahelyett, hogy az alkalmazható normák körének szűkítésére törekedne, azok sorát időben eltérő jelentések beemelésével tágítja – ezzel pedig akaratlanul is nagyobb teret enged az alkalmazandó norma önkényes kiválasztásának.

A láthatatlan alkotmány a fenti két, jogtörténeti alapú megközelítéssel szemben a közelmúltra reflektálva értelmezi a vívmány-fogalmat. Koncepciója Sólyom László nevéhez kötődik, aki azt a történeti alkotmány „*egyetlen élő és használható részeként*”¹⁰ jellemezte, tartalmát tekintve pedig Rixer Ádám szerint az „*Alkotmánybíróság tevékenysége által konkretizálódó*”, „*általánosan elfogadott erkölcsi, morális alapelvekre utal, amelyek bármely alkotmánynak mögöttes indokai és elvei.*”¹¹ Ahogy azonban arra Vörös Imre rámutat, a láthatatlan alkotmány fogalmának jelentését tekintve nincs konszenzus: Csink Lóránt és Frölich Johanna közös cikke azt a köztársasági Alkotmány vívmányaként értelmezi¹², Pokol Béla pedig alkotmánybíróként is elutasítja a fogalmat mint elgondolást és annak alkalmazását¹³, ez pedig komoly akadályát képezheti az alkotmánybíróági gyakorlat erre alapuló kiépülésének.

Lehetséges-e a történeti alkotmány vívmányainak felsorolása?

A fentiekből tehát azt a következtetést vonhatjuk le, hogy azok a magyarázatok, amelyek a történeti alkotmányt elméleti tartalommal ruházzák fel, a fogalom gyakorlati alkalmazásának meg alapozására nem elegendőek. Felmerül az igény arra, hogy az alkalmazás lehetővé tétele érdekében

készüljön egy felsorolás a történeti alkotmány vívmányairól, azaz azokról a konkrét normákról, amelyekről kontextus függvényében megállapíthatjuk, hogy az Alaptörvény értelmezésének mércéjéül szolgálnak.

Azonban akkor, amikor a történeti alkotmányunk vívmányainak taxatív felsorolását keressük, már előzetesen problémákba ütközünk: arról sem egységes a tudományos álláspont, hogy egyáltalán magát a történeti alkotmányt, pontosabban annak elemeit fel tudjuk-e sorolni.¹⁴ S még ha el is fogadjuk, hogy igen, vagy arra az álláspontra helyezkedünk, hogy a vívmányok egy körül nem határolt történeti alkotmányfogalomban is azonosíthatók, fel kell tennünk azt a kérdést, hogy vajon mi az a jellemző, amely megkülönbözteti a vívmányokat a történeti alkotmány „hagyományos” elemeitől.

Ilyen szempontrendszerként szabhatunk valamilyen *formai feltételrendszert* az adott norma vívmánnyá minősítéséhez, például, hogy az legyen *alaptörvény* vagy *sarkalatos törvény*. A kérdés viszont ismét adott: Mit jelent az alaptörvény fogalma? Mitől sarkalatos egy sarkalatos törvény? A jogtudomány álláspontja ennek kapcsán sem egységes.¹⁵ S ha lenne is, szembe kerülünk azzal a veszéllyel is, hogy a formai követelményhez kötött szelektálás kizárhat az alkalmazhatók köréből számos releváns és kiemelt értékkel bíró normát.

Kézenfekvő megoldásnak tűnik erre az esetre, hogy a formai helyett *tartalmi feltételek* teljesülését kötjük a vívmánnyá való minősítéshez. Fontos hangsúlyozni ugyanakkor, hogy ezeknek a szempontoknak általánosan elfogadottnak kell lenniük, amely alapján bárki beazonosíthat egy vívmányt – éppen ez különbözteti meg az objektíve, tartalmi többlet alapján megállapítható konkrét anyagi tartalmat az Alkotmánybíróság által deklarált tartalomtól. Hogy melyek lehetnek ezek a tartalmi szempontok, azokra szintén számos elmélet született (például Szmodis Jenő kizárólag a szabadságjogokat sorolja ebbe a körbe¹⁶, Balogh Elemér viszont Zétényi-féle, a történeti alkotmány elemeit felsoroló gyűjteményt tartja erre irányuló „próbálkozásnak”¹⁷), viszont éppen annak a ténye, hogy több ilyen elmélet létezik, fogalmilag kizárja

az objektív megítélhetőséghez elengedhetetlen egyetértést.

Mit tesz tehát az Alkotmánybíróság?

Tehát amint láthattuk, nem létezik olyan elméleti magyarázat, amellyel a vívmányok taxatív felsorolása egyértelműen megállapítható lenne – elsőre talán meglepőnek hangozhat, de mégis éppen ez az, amely az Alaptörvény R) cikk (3) bekezdésének fényében is lehetővé teszi az Alkotmánybíróság munkáját. Nézzük meg ugyanis, hogy mi történne akkor, ha a történeti alkotmány vívmányait egy objektív kritériumrendszer alapján felsorolnánk.

Ahogy arra Vörös Imre is rámutat, az alaptörvényi szabályozás úgy fogalmaz, hogy „*az Alaptörvény rendelkezéseit (...) történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni*” – e megfogalmazás pedig újabb értelmezési kérdést vet fel. Ha az alaptörvényi szabályozás és a történeti alkotmányunk adott vívmánya azonos tartalmú, azok „összhangban” állnak, az értelmezés nem ütközik akadályba, de mi történik akkor, ha a vívmány tartalma eltér az Alaptörvényben foglaltaktól? Melyiket kell a másikkal „összhangban” értelmezni?

Az Alaptörvénynek a történeti alkotmányhoz való igazítása mellett, hogy felveti a jogbiztonság kérdését, ellentétben áll az Alkotmánybíróság alapvető funkciójával is: az „*az Alaptörvény védelmének legfőbb szerve*”¹⁸, tehát gyakorlata nem mutathat az Alaptörvény rendelkezései aktívista bírói értelmezéssel történő módosításának irányába. Ebből adódóan az Alkotmánybíróság a másik utat választja: a történeti alkotmány vívmányait igazítja az Alaptörvényhez. „*Ekkor azonban az R) cikk (3) bekezdésébe foglalt jogi kötelezettség a visszájára fordul: az Alkotmánybíróság de facto nem az Alaptörvényt értelmezi a történeti alkotmánnyal összhangban, hanem szelektál a történeti alkotmány egyébként nem hatályos tételes jogi szabályai között azzal a céllal, hogy megállapítsa: annak szabálya összhangban van-e az Alaptörvénnyel.*”¹⁹

Összegezve tehát arra jutunk, hogy ha konkrét anyagi tartalmat tételezünk a vívmány-fogalom mögött, akkor Vörös Imre szavaival élve, az Alaptörvény R) cikk (3) bekezdése a két szabály közötti összhang esetén semmitmondó, az összhang fennállásának hiányában pedig, az Alkotmánybíróság racionális következő lépésből adódóan, felesleges, ráadásul mivel bizonytalan jogi alapokon nyugszik, az önkényes értelmezésre is legitimációt biztosíthat.²⁰

A történeti alkotmány megmentése

A fentiekből kitűnik, hogy látva az egyedi-leg beazonosítható vívmányok alkalmazásának nehézségeit, nem lehetett az az alkotmányozó hatalom szándéka, hogy a kifejezéshez objektíve meghatározható, konkrét anyagi tartalmat rendeljen (ezt bizonyítja az is, hogy ellenkező esetben megtette volna akár annak felsorolásával, akár a beazonosítást lehetővé tevő módszer rögzítésével). Mindezek mellett azt is látnunk kell ugyanakkor, hogy ahogy arról a cikk első felében szó volt, az alkotmányozó hatalom eredeti akaratának vizsgálata szintén nem vezet megnyugtató eredményre: az ott bemutatott politikai vitákból is kitűnik az a szemlélet, amelyet Varga Zs. András fogalmazott meg: „A történeti alkotmányra hivatkozás így első-sorban identitási elem, másodsorban értelmezési keret minden alaptörvényi rendelkezés számára, ilyenként is vívmányai közvetítésével.”²¹

A történeti alkotmány Alaptörvényben való szerepeltetése tehát, álláspontom szerint, első-sorban a korszak vezető politikusai szerint felfüggesztettnek ítélt történeti alkotmánnyal való kontinuitás felélesztésének igényére vezethető vissza. A probléma viszont továbbra is adott: vívmányokkal összhangban történő értelmezés követelménye az Alaptörvény részévé vált és kötelezettséget teremt az Alkotmánybíróság számára. E kérdésre egy válasz lehetséges: a történeti alkotmány vívmányaival összhangban történő értelmezésnek önálló értelmezési módként való értelmezése, amely az Alkotmánybíróság gyakorlatának oldalára koncentrál.

Ezen elmélet szerint a „történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban” kitétel a maga egységében képezi az értelmezési szabályt, tehát nem hívja fel konkrétumként sem magát az egyébként is nehezen konkretizálható történeti alkotmányt, sem annak még nehezebben meghatározható vívmányait. Nem is az *interpretatio historica* speciális értelmezése, hiszen az csak az adott jogszabály megalkotásának körülményeit dokumentáló szabályokra és feljegyzésekre hivatkozik. Esetünkben egyfajta *sui generis* értelmezési módról van szó, amelyhez hasonlót a történeti alkotmány lehetséges jelentéstartalmai között Rixer is említett²² - fontos eltérés viszont, hogy itt nem kizárólag a történeti alkotmány vonatkozásában tekintünk az értelmezési módszerre, hanem magának a „történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban” fordultnak a leírására használjuk.

E *sui generis interpretatio* ellen szól ismét, hogy az, éppen annak *sui generis* voltából fakadóan, bizonytalan tartalmú. Az értelmezési elméletek között születtek kísérletek egy, az Alkotmánybíróság által ilyen esetekben alkalmazható szempontrendszer kidolgozásra, ám mindezzel együtt, ahogy az többször megfogalmazásra került politikai és jogi értelmezésekben egyaránt, az alaptörvényi értelmezési szabály valódi tartalmának kialakítása nem az önmagában vett jogtudomány, hanem az Alkotmánybíróság feladata. A bizonytalanságok létét itt sem vitathatjuk el, hiszen nincsen pontosan meghatározva, hogy milyen feltételrendszer figyelembe vételével válik lehetségessé a *sui generis interpretatio* alkalmazása. Ugyanakkor ezen értelmezési mód legfőbb előnye éppen abban rejlik, hogy nem is törekszik arra, hogy jogtudományi előzmények alapján konkrétan állítsa e bizonytalan tartalmat, hanem a jövőbe tekint, és mintegy szabad kezdet ad az Alkotmánybíróság számára, hogy kidolgozzon egy saját módszert, amellyel a jogbiztonság lehetséges sérelmének minimalizálásával, de érdemben tudja alkalmazni az R) cikk (3) bekezdését.

Összegzés

Két cikkem tehát nem tudta eloszlatni a történeti alkotmány vívmányai, mint fogalom körüli bizonytalanságot: a bemutatottakból láthattuk, hogy a történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban történő értelmezést előíró szabálynak egyelőre nem született meg az egyértelmű értelmezése. A szabályozást politikai okok motiválták, s a jogtudomány a kialakult helyzethez igazodva utólagosan próbálja meg az adott szövegrészt jogilag

Jegyzetek és hivatkozások

¹ Jelen cikk a 2018-ban, a Gera Anna: „Történeti alkotmányunk vívmányai, avagy hogyan értelmezhető az Alaptörvény értelmezési szabálya” címmel íródott évfolyamdolgozat alapul vételével és kiegészítésével készült.

² RIXER Ádám: A történeti alkotmány lehetséges jelentéstartamai. In: <http://jesz.ajk.elte.hu/rixer47.html> (Utolsó letöltés ideje: 2018. december 3.)

³ RIXER i. m.

⁴ RIXER i. m.

⁵ „A történelmi alkotmány szimbolikus megtestesítője a Szent Korona” idézi a Wikipédiát Zétényi. (ZÉTÉNYI Zsolt: A történeti alkotmány. Magyarország ősi alkotmánya. Budapest, 2010, Magyarországért Kulturális Egyesület. 49. o.)

⁶ lásd pl. GAUDI-NAGY Tamás (Jobbik) felszólalását az Országgyűlés tavaszi ülészakának 2. ülésnapján, 2011. február 15-én, kedden (Országgyűlési Naplók, 10857.)

⁷ lásd pl. SZENTE Zoltán: A historizáló alkotmányozás problémái – a történeti alkotmány és a Szent Korona az új Alaptörvényben. In: Közgazdasági Szemle, 2011/3., Budapest, 10. o., illetve CSINK Lóránt – FRÖLICH Johanna: Történeti alkotmány és kontinuitás az új Alaptörvényben. In: Közgazdasági Szemle, 2012/1., Budapest, 10. o.

⁸ RIXER i. m.

⁹ RIXER i. m.

is értelmezhető tartalommal felruházni. A feladat azonban végső soron az Alkotmánybíróság hatáskörébe tartozik: ez pedig, ha elfogadja az önálló, *sui generis* értelmezési szabályként történő szemléletet, a történetiségre bármilyen formában történő reflexióra való kötelezettség keretei között voltaképpen szabad kezet kaphat.

¹⁰ SÓLYOM László az új alkotmányról. In: <http://valasz.hu/itt-hon/solyom-laszlo-az-uj-alkotmanyrol-37067> Utolsó letöltés ideje: 2018. december 3.

¹¹ RIXER i. m.

¹² VÖRÖS idézi CSINK Lórántot FRÖLICH Johannát. VÖRÖS 2016, i. m. 49. o.

¹³ VÖRÖS idézi POKOL Bélát. VÖRÖS i. m.

¹⁴ Kísérletet tett rá például Zétényi Zsolt a (tartalmát tekintve egyébiránt megosztó) *A történeti alkotmány* című kötetében: ZÉTÉNYI 2010, i. m. 49-97.

¹⁵ Az alaptörvények jogtörténeti fogalmáról lásd: NACSA Mónika: Az alaptörvényekről a történeti alkotmány időszakában, in: Jogtörténeti Szemle, 2012/3. 41-47. o. A sarkalatos törvényekről ír: Horváth Attila: A magyar történeti alkotmány tradíciói, in: Alkotmánybírósági Szemle, 2011/1. 46-47. o.

¹⁶ VÖRÖS idézi SZMODIS Jenőt. VÖRÖS Imre: A történeti alkotmány az Alkotmánybíróság gyakorlatában. In: Közgazdasági Szemle, 2016/4., Budapest, 48. o.

¹⁷ VÖRÖS idézi BALOGH Elemért. VÖRÖS 2016, i. m.

¹⁸ Alaptörvény, 24. cikk (1) bekezdés

¹⁹ VÖRÖS 2016, i. m. 55. o.

²⁰ VÖRÖS 2016, i. m.

²¹ VARGA ZS. András: Történeti alkotmányunk vívmányai az Alaptörvény rendelkezésében. In: 5 éves az Alaptörvény. Válogatás az ünnepi konferenciasorozat beszédeiből. Budapest, 2017, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. 249. o.

²² RIXER i. m.

A plurális választójog magyarországi története

Írta: KÁLMÁN KINGA

1848-ban hazánkban is bevezették a népképviselői választójog intézményét, a népképviselő elve azonban nem nyújtott önmagában elégséges lehetőséget a társadalom széles rétegei számára a közügyekben történő részvételre. A XIX. század végi Magyarország lakosságának elenyésző hányada volt csak jogosult az országgyűlési választásokon való részvételre a különféle cenzusok miatt. Ennek problémáját észlelte a kormányzat is, főleg annak tükrében, hogy Európa más államaiban időközben sokkal demokratikusabb vált a választási rendszer. Többek között ifjabb gróf Andrássy Gyula, a XX. század elején kormányzó koalíció belügyminisztere is kidolgozott egy tervezetet a választójog reformjára. A plurális (többes számú, illetve értékű) választójog az Andrássy-féle tervezet formájában egyedül ekkor tűnt fel a magyar parlamentarizmus történetében, de érvényre sosem jutott.

A választójogi szabályozás társadalmi és politikai háttere

A századforduló Európájában a kormányzatok célja az általános, titkos és közvetlen választójog bevezetése volt (az egyenlő választójog iránti mozgalmak döntően az első világháborút követően jelentkeztek). Ferenc József is egyre jobban szorgalmazta, hogy Magyarország is alkalmazkodjon a nemzetközi tendenciákhoz. Az általános, közvetlen és titkos választójog bevezetését azonban a kor vezető politikusai ellenezték. A választójog kiterjesztése a munkásréteget nagyobb képviselőhöz juttatta volna, a kormányzó Szabadelvű Párttal szemben. A társadalom alsóbb rétegein belül magasabb volt a Negyvennyolcas Párt támogatottsága, így a dualista berendezkedés megőrzése érdekében sem szerették volna kiterjeszteni a választójogot. A kormánypárttal elégedetlen magyar kerületek nagy részben más, kiegyezéspárti ellenzékre szavaztak, és a szabadelvűek célja ezen „status quo” konzerválása volt. A nemzetiségek közül

a kormányhatalom legnagyobb támaszai a német városok és a szász székek sváb és szász lakosai voltak, hiszen az ő elvárásainak felelt meg a leginkább a kiegyezés.¹ Továbbá, ezen nemzetiségek nem feltétlenül támogatták az elszakadást úgy, mint például a román vagy a szlovák kisebbség. Ennek eredményeként ők a választókerületi szabályozásnak köszönhetően sokkal több parlamenti hellyel rendelkeztek, mint a többi nemzetiség tagjai. A korabeli történelmi elit féltette hatalmát a nemzetiségi középosztálytól, így elzárkózott mindenféle jogkiterjesztéstől az irányukba nézve, a kormányzat célja a nemzetiségi „alulműveltség” és a passzivitás fenntartása volt. Réz Mihály szavai hűen tükrözik a korabeli társadalmi elit felfogását: „Szabadságról és egyenlőségről ne beszéljünk; a magyar faj uralma az, amit meg kell teremteni.”²

ifj. Andrássy Gyula tervezete

Ifjabb gróf Andrássy Gyula a második Wekerle-kormány belügyminisztereként külső és belső nyomás együttes hatására kidolgozott egy választójogi reformtervezetet. Talán grófi származásából eredően, vagy más tényezők befolyása által, a miniszter konzervatív szemszögből közelítette meg a választójogosultság kérdését. A császár szorgalmazásának eredményeképpen Andrássy tervezetében az általános választójog bevezetése állt, viszont egy speciális, Magyarországon precedens nélküli megoldással: a pluralitás elvével. Andrássy célja az volt, hogy minden társadalmi rétegnek legyen képviselője, de a szociáldemokraták, a nemzetiségiek és a függetlenségpárti szegényebb rétegek képviselője ne tudjon döntő befolyást gyakorolni a parlament összetételére és a törvényhozás menetére.³ A tervezet szerint választójoga lett volna minden férfinak, aki magyar állampolgár, 24. életévét betöltötte, állandó lakással bír, nem áll a választójogosultsággal összeférhetetlen közszolgálatban és a választói jogosultságból nincs kizárva.⁴

A szavazók között a legmarkánsabb cezúra a magyar nyelven írni-olvasni tudás volt. Akik tudtak írni és olvasni, azok a törvény alkalmazásában közvetlen választóknak számítottak volna és választójogukat közvetlenül és személyesen gyakorolhatták volna. Ősválasztóknak nevezték az analfabéta férfiakat, akik csak közvetve és megbízott útján szavazhattak.⁵ A megbízott tíz ősválasztó szavazatával rendelkezett volna saját szavazatának leadásával, miután a meghatározott tíz ősválasztó megválasztotta volna őt megbízottnak.⁶ A javaslat alapján egy szavazata lett volna az elektoroknak, illetve azoknak, akik nem feleltek meg a kettes, illetve hármas szavazatszámhoz szükséges követelményeknek.⁷ Két szavazatot adhatott le az a polgár, aki négy középiskolát végzett, vagy évi 20 korona egyenesadót fizetett.⁸ A hármas szavazathoz ugyanazoknak a követelményeknek kellett megfelelni, csak magasabb szinten. Három szavazattal rendelkezett az a választójogosult, aki legalább középiskolai végzettséggel bírt, vagy aki legalább évi száz korona egyenes állami adót fizetett.⁹ Andrassy a nyílt szavazás mellett foglalt állást javaslatában.¹⁰ A választókerületek meghatározásánál gondosan ügyelt arra, hogy a nemzetiségi, illetve függetlenségi csoportok ne rendelkezessenek valódi befolyással. Ennek érdekében megnövelte a választókerületek számát és nagyobb arányú képviselést biztosított a városoknak. Az általa tervezett választókerületi beosztás alapján körülbelül 300 „magyar” többségű választókerülettel szemben 100 nemzetiségi túlsúlyú körzet „versenyezhetett volna.”¹¹

Ferenc József és a monarchia, a parlamenti ellenzék és a kormányzó koalíció más álláspontot képviselő tagjai jelentették a három „hadszínteret” a pluralitás elfogadtatásának harcában. Andrassy tervezete már 1907 januárjában kiszivárgott. Ferenc József ellenezte a pluralitást, továbbá sürgette a magyarországi választási szabályozás felzárkóztatását az osztrák rendszerhez. A felzárkóztatásra a korabeli kormány is ígéretet tett: megfogadta az általános választójog bevezetését. A szocialisták mélységesen felháborodtak a munkásokat hátrányosan érintő javaslaton és országos tüntetéseket, sztrájkokat szerveztek. Ennek okából Andrassy

tárgyalásokat kezdeményezett az akkori legprominensebb szociáldemokrata politikussal, Garami Ernővel. Előadta, hogy a király már hozzájárult a tervezethez, és amennyiben a szociáldemokraták folytatják a rezisztens magatartást, legfeljebb azt érik el, hogy még annyi jogot sem kapnak, mint amennyit a pluralitás biztosított nekik. Garami ezt az érvelést elfogadta azzal a kitételrel, hogy ha a választójogosultság kritériumai nem is fognak változni, a szavazás legyen titkos. Ennek garantálásra Andrassy felemás ígéretet tett, és ezzel úgy látszott, hogy sikerült kompromisszumos megoldásra jutni a munkásosztály vezetőivel. A titkos szavazást párhuzamosan Ferenc József is támogatta, aminek hatására Andrassy ígéretet tett arra, hogy amennyiben a törvényjavaslat tárgyalása során a képviselőház ragaszkodik hozzá, a városokban bevezetik a titkos szavazást.

A kormányzó koalíción (Országos Alkotmánypárt, Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt, Katolikus Néppárt) belül is jelentkeztek ellentétek a javaslattal kapcsolatosan. Kossuth Ferenc, a Függetlenségi Párt vezetője személyesen elfogadta a pluralitás elvét, azonban a tervezett szabályozás egyes elemeivel nem értett egyet. A Függetlenségi Párt egy másik csoportja viszont teljesen elutasította a pluralitást, antidemokratikusságra és sovinizmusra hivatkozva. Az ellenző véleményeket sikerült a párton belül átmenetileg elnyomni, így 1908-ra látszólag elsimultak az ellentétek és a koalíció egységesen beállt a javaslat mögé. Ezzel szemben ugyanabban az időszakban egy ellenkoalíció is megalakult, melynek tagjai a nemzetiségek, Kristóffy hívei, a demokraták, a polgári radikálisok, a szociáldemokraták és a parasztpárt tagjai voltak. Legfőbb célkitűzésük az volt, hogy meggyőzzék Ferenc Józsefet, hogy amennyiben a parlament elfogadja Andrassy javaslatát, tagadja meg a törvény szentesítését.

Az átmeneti „szélsésendet” 1908 szeptemberében a szociáldemokraták szimpatizánsai törték meg, amikor a Központi Statisztikai Hivatalból ellopották a törvényjavaslat teljes szövegét. A teljes szövegből a szociáldemokraták számára egyértelműen kiderült az addig titkolni kívánt pluralitás, amely újabb országos tüntetőhullámokat vont

maga után. A parlamentben Aurel Vlad, román országgyűlési képviselő interpellálta Andrássyt a plurális választójog témájában. Interpellációjában három kérdéskört talált aggályosnak: a közvélemény tájékoztatásának teljes körű hiányát, a választókerületekre vonatkozó kiszivárgott szabályozást, illetve a kormányprogram áthágását. A parlamenti vita után Andrássy egy folyosói beszélgetésben egyértelműen beismerte, hogy javaslata plurális jellegű.¹² A közvélemény figyelmét 1908 októberében Bosznia-Hercegovina annexiója terelte el, így a választójogi törvényjavaslat benyújtása átmenetileg háttérbe szorult. Eközben tovább folytatták a tiltakozásokat a szociáldemokraták, illetve nyílt agitációba kezdtek a demokraták és a polgári radikálisok is. A koalíción belüli egyetértés is felbomlott, a pluralitást ellenzők belső csoportja, Holló Lajos függetlenségi párti képviselő vezetésével ellenjavaslatot dolgozott ki, amely a választójogot az egyenlőség alapjára fektette volna. Andrássy Bécsbe utazott, hogy előzetes jóváhagyást kérjen Ferenc Józseftől. A pluralitást azzal próbálta igazolni, hogy a dinasztia legfőbb támasza a monarchikus érzetű arisztokrata réteg, és ha az ő befolyásuk megszűnne, a munkásosztály megbuktatná a fennálló rendet. Ferenc Józsefet nem tudták teljes mértékben meggyőzni Andrássy érvei, így az előzetes jóváhagyást azzal a fenntartással adta meg, hogy a koalíció pártjai között jöjjön létre egy 67-es alapokon nyugvó fúzió. A király előzetes jóváhagyásának híre visszavetette az ellenzők táborának reményteliségét. A függetlenségi párt beállt a javaslat mögé, a nemzetiségek képviselői és a szociáldemokraták a passzivitást fontolgatták.

Az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvényjavaslatot Andrássy Gyula végül 1908. november 11-én nyújtotta be. A vitát közbeszólások, hangos kiabálások és fegyelmezések korlátozták, emiatt sokszor nem tudta a belügyminiszter folytatni felszólalását.¹³ A javaslat védelmezését Andrássy tágabb perspektívában kezdte. Előadta, hogy a képviselőház személyi minősége jelentős hatást gyakorol az államműködés minden területére. Különösen igaz ez a fejlődésben hátramaradottabb országok – mint például Magyarország – esetében, ahol elsősorban a vagyoni és műveltségi

átalakulás kardinális kérdés. Erre az ülésterem sorából hangosan kiáltották a képviselők: „feudalizmus!”. Andrássy hosszasan érvelt amellett, hogy hiába demokratizálták más európai országokban a választójogot, nem lehet olyan államot találni, ahol a választójog tökéletesen egyenlő lenne. Ezzel indokolta az egyenlőség elvének elvetését, miszerint szükséges minden polgár képviselete, azonban nem azonos arányban. Ezzel a korlátozással a radikálisabb véleményeket (szociáldemokrata, függetlenségi és nemzetiségi) képviselőket tudatosan ki kívánta szorítani a képviselőházból. Azokra a vádakra, miszerint a koalíció megszegte a királynak tett ígéretét, Andrássy azzal védekezett, hogy a tervezet általános választójogot garantál, a paktum a pluralitást nem tiltotta, továbbá megkötésekor nem is lehetett előrelátni a többes szavazatok bevezetésének lehetőségét.¹⁴¹⁵

A pluralitás magyarországi bukása

A parlamenti vita ellenére minden jel arra mutatott, hogy a törvényt el fogja fogadni a képviselőház. Ezt a „közhiedelmet” Polónyi Géza, a koalíciós kormány volt függetlenségi igazságügyi minisztere szakította meg. Polónyi korrupciós botrányokba keveredett, és Andrássyék nyomására kénytelen volt 1908 végén lemondani. Lemondása előtt azonban felolvasta a koalíció és a király közötti paktum teljes szövegét és rávilágított arra, hogy a koalíció mennyire nem tartotta be azt. Ennek hatására a kormányzó koalíción belüli feszültségek kiújultak. A függetlenségi párti vezetők attól kezdtek el tartani, hogy a plurális választójog által lebonyolított szavazásokon az Országos Alkotmánypárt jutna többséghez, ők pedig kiszorulnának a 48-as álláspontjukkal. Ennek kiküszöbölése érdekében arra támaszkodtak, hogy előbb az önálló bank elfogadását kéne megvalósítani a választójogi reform, és az emiatt lehetséges befolyásvesztésük előtt. A független bank létrehozását azonban Andrássy a királlyal kötött, 67-es alapon nyugvó fúzióról szóló megegyezéséből kifolyólag nyilvánvalóan nem támogathatta. Felismerték, hogy a független bank ügye előbb-utóbb felbontja a koalíciót és meggátolja a válasz-

tójogi reform megvalósítását. Andrassy más forgatókönyvet is megvizsgált: amennyiben a törvényt a képviselőház valamilyen úton-módon elfogadná, az uralkodónak meg lenne a lehetősége arra, hogy a parlamentet feloszlassa, és egy új parlamentet hívjon össze, amelyben biztosabb a 67-es álláspont. Ezt a lehetőséget egyre valószínűbbnek tartotta, ezért elkezdett Tisza Istvánnal tárgyalni arról, hogy amennyiben a képviselőház elfogadja a javaslatot, Tisza akadályozza meg a felsőházban a törvény elfogadását. Végül maga Andrassy indítványozta az uralkodónál választási javaslatának határozatlan időre történő elhalasztását, amibe Ferenc József beleegyezett. A törvényjavaslatot levették a napirendről, a középpontba az önálló magyar bank ügye került.

A plurális választójog tervezett szabályozása nem változtatott volna a politikai erőviszonyokon, továbbra is konzerválta volna a felsőbb arisztokratikus és a középosztály szupremáciáját. Hiába őrizte meg viszonylag sokáig a magyar társadalom a földbirtokon alapuló hierarchikus, nemesi összetételét, nem tudta kizárni a polgárosodás és az iparosodás okozta változásokat, csupán hátat

fordítani volt képes. Nem vett tudomást a megerősödő munkásréteg igényeiről és arról, hogy a nacionalizmus eszméje nem csupán a magyar nemzetet, hanem a nemzetiségeket is mozgatta. Ha szembenézett volna ezekkel a tényezőkkel a történelmi elit, rájöhetett volna arra, hogy mindenki számára kedvező lett volna egy megfelelő választójogi reform. Ha ezek a csoportok ideális képviseléssel rendelkeztek volna a parlamentben, érdekeiknek békésebb úton tudtak volna érvényt szerezni. A plurális választójogi tervezet arra lett volna alkalmas, hogy a koalíció az uralkodó felé tett ígéretének szimbolikusan eleget tegyen. A döntéshozatal során egyik vezető politikai csoport sem a társadalom érdekét tartotta szem előtt (még ha ezzel is érveltek), hanem kizárólag csak a saját rétege számított. A tárgyalások arról szóltak, hogy melyik csoport tudja legjobban érvényesíteni a saját magát favorizáló érdekeit, és ezáltal hatalmat szerezni, vagy azt megtartani. Andrassy javaslata sem az (egyébként valóságos és létező) erős társadalmi ellenállás miatt, hanem a koalíciós ellentétek miatt hiúsult meg. Andrassy törvényjavaslatának sorsa hűen tükrözi az évszázadokon átívelő jellemet: a hatalmon lévő felek kompromisszum-kötési hajlandóságának hiánya végigkísérte a magyar történelem fonalát.

Jegyzetek és hivatkozások

¹ NAGY László: *Az „ifjabb” Andrassy. Ifj. gr. Andrassy Gyula politikai, tudományos és kulturális tevékenységének fő irányelvei*. PhD értekezés, PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2014. 90. o.

² RÉZ Mihály: *Nemzeti politika*. Budapest, 1907, Pallas Kiadó, 90. o.

³ SZALAI Miklós: *Választójogi reformkísérlet a századforduló Magyarországon (1908)*. In: *Múltunk* 2/2000. sz., Budapest, 2000, 67. o.

⁴ Törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról 1.§. In: Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai XXVIII. kötet 926. szám. Budapest, 1909, Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság 1. o.

⁵ KI. XXVIII. kötet 926. szám, 1909, 2. o.

⁶ KI. XXVIII. kötet 926. szám, 1909, 24. o.

⁷ KI. XXVIII. kötet 926. szám, 1909, 2. o.

⁸ KI. XXVIII. kötet 926. szám, 1909, 3. o.

⁹ KI. XXVIII. kötet 926. szám, 1909, 4. o.

¹⁰ KI. XXVIII. kötet 926. szám, 1909, 38. o.

¹¹ SZALAI, 2000, 75-76. o.

¹² SZALAI, 2000, 77. o.

¹³ SZALAI, 2000, 77-83. o.

¹⁴ Képviselőházi napló, 1906. XXI. kötet 1908. szeptember 22- december 1. 366. országos ülés 1908. november 11-én. Budapest, 1908, Athenaeum, 37-45. o.

A magyarországi zsidóság jogfosztása a Horthy-korszakban

Írta: MASCHEFSZKY EMESE

A kezdet: numerus clausus

A Horthy-korszakban magyarországi zsidóság a 19. századi emancipáció ellenére nem esett kedvezőbb társadalmi megítélés alá. Ez kiteljesedett a Tanácsköztársasági uralma után, mivel a kommunista vezetésben a zsidóságot látták továbbá a jelenlétüket a gazdasági életben túl reprezentálnak tartották. 1920-ban született meg a diszkriminatív 1920. évi XXV. törvénycikk, közismertté vált nevén, numerus clausus (zárt szám). Az eredeti törvényjavaslat, amit Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter nyújtott be, a végső eredményétől nagyban különböző javaslat volt, mely az egyetemekre és főiskolákra jelentkező hallgatók számát korlátozta volna.¹ A korlátozás eredetileg arra irányult volna, hogy annyi hallgató kerüljön felvételre, amennyit megfelelően és alaposan ki tudnak képezni az intézményekben. Ez pro futuro lépett volna hatályba, így az újonnan felvetteket érintette volna. Ugyan eredeti formájában a javaslat nem irányult a zsidóság vagy bármely más (korabeli szóhasználatnál élve:) faj ellen, Haller és más munkatársai nem titkolt szándéka a zsidóság visszaszorítása volt, mindez a gyakorlat, azaz az egyetemek szűrő tevékenységén keresztül. Nyomást gyakoroltak az erőteljesebb szabályozásra az egyetemi diákszervezetek és egyesületek, amelyek már a törvény hatályba lépése előtt is akadályozták zsidó származású hallgatótársaik egyetemi megjelenését. A törvényjavaslat augusztusi tárgyalása során felmerült az igény annak szigorítására, ami eleinte „kimerült” volna annyiban, hogy csak olyan hallgatókat vehetnek fel, akik a nemzethűség és az erkölcsi tekintetben megbízhatóak. A szabályozás iránti igény visszavezethető a háború utáni közhangulatra, az azt követő zűrzavarra és kommunista hatalom miatti félelemre, valamint az abból következő zsidók iránti ellenszenvre. Azonban a képviselők nem egyeztek kiennyivel, követelték a nemzetiségi, faji és vallási

arányszámok szerinti korlátozást.² A törvényjavaslat előadója Usetty Ferenc volt, aki elsődleges célként a szellemi proletariátus kialakulásának megakadályozását tűzte ki célul. Másként fogalmazva egy olyan értelmiségi réteget kívántak kinevelni, akik vérükben-gondolkodásukban-kultúrájukban magyarok. A törvény ennek a célnak, nevezetesen egy zsidómentesebb magyar kulturális élet felépítésének kívánt eszköze lenni. Haller így fogalmazott: „nem magyar nyelven írnak csupán, hanem akik magyarul írnak, akik magyar érzéssel írnak”. Végül nem az egyetemekre bízták a hallgatóik megválogatását, hanem egy módosító indítvány értelmében, ami bekerült a törvénybe „arra is figyelemmel kell lenni, hogy az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók közt lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát, de legalább kitegye annak kilenctized részét”. A zsidóságnál ez 6 százalékot jelentett. Indoklása ennek, hogy a zsidók aránya mind az alsó, mind a felső oktatási intézményekben kiugróan magas volt és ez társadalmi igazságtalanságot valósított meg a javaslat előterjesztői szerint. Emellett szerepet játszott az is, hogy a háborút követően az egyetemek befogadóképességénél nagyobb mennyiségű hallgató kívánt Budapesten tanulni és akik nem tudtak az 1910-es években felsőoktatási intézménybe járni, ők a háborút követően kívántak és nekik is szükségük volt férőhelyre.³ Ez a törvényjavaslat mögöttes indoka volt. A 64 jelenlevő képviselőből 57-en szavazták meg, mindössze 7 ellenszavazatot kapott szeptember 21-én.

A kormánytagok többsége nem volt jelen a szavazáskor. A törvény ellentétes volt a polgári jogegyenlőséggel, nem is állt összhangban más törvényekkel és jelentősen diszkriminálta a zsidóságot, bár „csak” az értelmiségi rétegüket érintette. Kiemelendő, hogy az értelmiségi túlkínálatot nem oldotta meg, a zsidó hallgatók vagy más szakra jelentkeztek, vagy külföldön kezdték meg tanulmányaikat (Berlinben vagy Heidelbergben). A kívánt

hatást más szempontból sem érte el a törvény, mivel a keretszámokat nem tudták a keresztényekkel feltölteni. Az sem vezetett sikerre, amikor gyengébb képességűekkel akarták feltölteni az egyetemi férőhelyeket. A feszültség a karokon belül ezáltal a szabályozás miatt csak nőtt, sőt a zsidó származásúak nem lehettek tagok egyesületekben, szervezetekben. A törvényhez kapcsolódó miniszterelnöki rendelet értelmében az izraelita vallás külön nemzetiségként volt kezelendő.⁴ Összességében elmondható, hogy a numerus clausus azt zsidóellenes hangulatot reflektálta, ami az első világháború után (is) uralkodott, hisz nemcsak a Tanácsköztársaság ideje alatti bűnökért hibáztatták a hazai zsidóságot, hanem valamilyen szinten a háború elvesztéséért is őket okolták. Túl sokan voltak, túl sokuknak jelentős gazdasági ereje volt, és túlzottan felülreprezentáltak voltak, ezért jelentős társadalmi ellenállásba nem ütközött a törvény, még akkor sem, ha egyértelműen ellenkezett az állampolgársági jogegyenlőséggel és a tanszabadság elvével. A törvény elfogadásának eredményeként a zsidóellenes hangulat már akkor meg volt alapozva, amikor a második világháború, Hitler és tervei még fel sem tűntek a nem túl távoli jövő horizontján. 1928-ban enyhített a Bethlen-kormány a szigorú korlátozáson, úgy módosítva, hogy a szülők foglalkozásának figyelembevételéhez kötötte a felsőoktatásban való továbbtanulást.

1938:XV. tc.

Ugyan a bethleni-konzolidáció időszakában enyhült valamelyest az antiszemita hangulat, de a gazdasági válságot követően újból megerősödött, miközben Hitler is egyre nagyobb teret nyert Németországban a náci ideológia terjedésével. A magyar társadalomban már régtől fogva meglévő gondolat, hogy a zsidóság mind a gazdasági mind az értelmiségi szférában felülreprezentált az évek folyamán csak erősödött, talán az alapvetően háborút követő rossz életkörülmények miatt alakult ki belpolitikában instabilitás.

Társadalmi szervezetek nyomására és kormánypárton belüli szélsőjobboldali pártok nyomására

született meg az első zsidótörvény Darányi Kálmán miniszterelnöksége alatt.⁵ Címe: A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatásosabb biztosításáról. Azaz, amit elkezdtek a numerus clausus-sal azt kívánták folytatni majdnem húsz évvel később, pedig az 1920-as törvénnyel sikerült a zsidóságot háttérbe szorítani. A társadalmi reformot a zsidóellenes törvényhozásban látták.⁶ A törvény-cikk az összlakosság 20 százalékára korlátozta a zsidók arányát a kereskedelmi és üzleti szférában, továbbá néhány értelmiségi foglalkozásnál is ezt írták elő, mint az orvosoknál vagy ügyvédekénél. Ezen pályákon belül kamarákat kellett felállítani és ezeken belül kötelező volt alkalmazni az arányszámot. A végrehajtásra rendelkezésre álló idő 5, illetve kivételesen 10 év volt. A végrehajtást felügyelte az Értelmiségi Munkanélküliség Kormánybiztossága.⁷ A törvény részben vallási alapon diszkriminálta a zsidóságot, és az 1919. augusztus 1-je után kikeresztelkedettekre is hatályos volt. Részben megjelent ugyanakkor a faji alapon történő diszkrimináció gondolata is a kikeresztelkedettre vonatkozó hatály és annak okán, hogy az 1919. augusztus 1-je után zsidó szülőktől származó, de már megkeresztelt gyermekekre is érvényes volt. A törvény diszkriminatív jellegén túlmenően alapvetően sértette a vallásszabadsághoz fűződő jogot. A kortársakban és az utókorban is felmerült a kérdés, hogy megalkotói mennyire cselekedtek német nyomásra, illetve mennyiben volt megalkotása gesztusnak tekinthető a németek irányába. Ungváry Krisztián kutatása alapján ez a vélemény nem megalapozott, e törvény megalkotása sokkal inkább magyar gondolatnak tekinthető. Ha eszközként szolgálta volna Hitler szimpátiájának elnyeréséhez, akkor is felmerülne Horthy Miklós kormányzó illetve az aktuális miniszterelnök felelőssége, de ebben az időszakban érzékelhető német nyomásról még nem lehtett beszélni. A nürnbergi törvényeknél szigorúbb faji definíciót vezettek be és a törvényi indokolás is eltérő volt.⁸

Itthon kevésbé voltak asszimilálva a zsidók, mint Németországban, ahol egy ideig mentesítést jelentett a korlátozások alól, ha valaki 1914 óta töltötte be a tisztségét vagy részt vett az első világháborúban. Később teljesen fosztották meg

őket állampolgári jogaiktól, egy alacsonyabb rendű fajjá téve őket. A magyar politikai vezetés fokozatosan sértette meg és vette el jogaikat. Emellett a társadalomban is élt a zsidóellenesség. A társadalom egyes tagjai „örsekváltást” akartak végrehajtani és a zsidó gazdasági elit pénzének egy részét megszerezni, végleg száműzve őket a gazdasági életből. Az első zsidótörvény szolgált ennek megkezdéséhez. Nemcsak Németországban volt jelen az antiszemitizmus és nemcsak onnan eredhetett gondolat a zsidók diszkriminálására, mivel a környező európai államok is vezettek be zsidóellenes intézkedéseket, mint például Lengyelországban Romániában, vagy a nem sokkal később önállósuló Szlovákiában.

1939:IV. tc.

A következő diszkriminatív és antiszemita jellegű törvényalkotásra Teleki Pál miniszterelnöksége alatt került sor, melynek szövegét még a korábbi miniszterelnök, Imrédy Béla, míg indoklását már Teleki írta. Ennek értelmében a zsidók nem tanultak az első törvényből, természetük szerint hajlamosak a szélsőségekre, nem Magyarország felé lojálisak, hanem egymáshoz. Ezen törvény immáron teljesen faji alapon különítette el a zsidókat. A törvény hatálya alá tartoztak, akiknek legalább egy szülője vagy két nagyszülője izraelita vallású volt. Nem lehetett zsidókat alkalmazni állami vagy közintézményekben és bizonyos foglalkozásoktól tiltva lettek. Arányukat az értelmiségi pályákon és politikai testületekben 6 százalékra, kereskedelmi és ipari vállalatoknál, színházaknál és sajtónál 12 százalékra szorították le. A numerus clausust visszaállították és szigorították a fent ismertetett korlátozásokkal. Nem tartoztak a törvény hatálya alá, akik valamilyen kiemelkedő közszolgálati teljesítményt mutattak fel, így a politikai elittel jó viszonyt ápoló vagy gazdaságilag fontos egyéneket nem érinthette a törvény, ha a felsőbb vezetés úgy akarta.⁹ Például Chorin Ferenc megmenekülhetett a későbbiekben a halál elől, mivel nagy vagyonaért (a Weiss Manfréd-konzern 51 százalékáért) cserébe külföldre mehetett. Megjelent a félzsidó kife-

jezés, ez azokra vonatkozott, akiknek két nagyszülője volt az. Választójoguk terén is korlátozva lettek, csak az szavazhatott és lehetett választható, akinek felmenői legalább 1867 óta állandóan az országban éltek és itt is születtek. Az ilyen származású személyek honosságot sem kaphattak. Abban az esetben kaptak ún. sárga igazolványt, ha bizonyították az előbb ismertetett kitélt képező rokoni kapcsolatokat és ennek bemutatásával szavazhattak csak. Annak okaként, hogy ez a rendelkezés bekerült a törvénybe, az mutatható fel, hogy félt a jobboldal és a konzervatívok, hogy a zsidók csak a baloldalra és a liberálisokra fognak szavazni.¹⁰ A törvény végrehajtása a hivatali apparátusban okozott problémát és az, hogy ki szavazhatott, nagyban függött az az aktuális szavazóbizottságtól. A felsőházi vita folyamán sikerült némiképp enyhíteni a törvény egyes rendelkezéseit. Ennek köszönhetően, akinek családja 1848 óta az országban élt és szülei 1919 után keresztelkedtek ki, akkor nem zsidónak számítottak a gyerekei. A bizonyos pályákon elhelyezkedést tiltó törvények hatásaképpen több ezernyi munkahely szabadult fel és „sikeresnek” bizonyult a zsidók kiszorítása a gazdasági és értelmiségi szférából. Nemcsak bizonyos pályákról kívánták kiszorítani őket, hanem az országból is. A gazdagabb zsidók kivándorlásából úgy kívántak hasznot húzni, hogy pénzüket az országban maradjon.

1941:XV. tc.

Újabb törvénycikk született a Bárdossy-kormány alatt, amely megtiltotta a zsidók, félzsidók és keresztények házasságát, továbbá a köztük lévő testi kapcsolatot is, amit fajgyalázásnak minősített és a férfiakat börtönbüntetésre ítélte megtörténte esetén. Ezzel párhuzamosan a vegyes, már megkötött házasságokat felbontásra ítélték. A rendelkezések súlyosan sértettek olyan alkotmányos alapjogokat, mint az egyén szabadságát, a házasság szabadságát, ráadásul ezeket visszaható hatállyal avatkozott be a már korábban megkötött jogviszonyokba.¹¹ A felsőházban a jobboldal előretörését és a náci ideológia magyarországi térnyerését reprezentálták az antiszemita törvények. Sem a baloldal,

sem a konzervatívok nem tudtak fellépni ez ellen, nem voltak elég erősek hozzá. A kormánypártban erősen érvényesültek azok a hangok, amelyek sürgette az antiszemita törvényeket.

1942:XV. tc.

Kállay kormány idején lépett hatályba a negyedik zsidótörvény, amely a zsidók ingatlan-szerzését és tulajdonban tartását tiltották meg és a tulajdonukban levő, 5 holdnál nagyobb mezőgazdasági és erdőbirtokokat államosították, kártalanítás ellenében. A törvény felkészülési időt nem hagyva azonnal hatályba lépett és kiterjedt minden zsidó egyénre. Ellenérték fejében nem pénzt, hanem értékesíthetetlen adósságlevelet kaptak kártalanításként, de földjüket megválthatták vagy haszonbérletet is köthettek. Az összeg jelképes volt, és a piacon inflációt is gerjesztett. A nyilasok nem tartották elég radikálisnak a szabályozást, teljes ellehetetlenítést tűztek ki célul annak ellenére, hogy a zsidóság soha korábban nem tapasztalt hátrányos helyzetbe került. A polgári jogegyenlőség teljes sérelmén túl a magántulajdon szabadságát is semmibe vették. Az így kisajátított földtulajdont 5 hold

alatt szociális helyzet alapján, a fölötté levő nagyságúakat pályázat alapján szerezhették meg a nem zsidó egyének és amíg új tulajdonost nem szerzett a birtok, addig a jogos gazdája kötelessége volt gondozni. Elsősorban az éppen regnáló politikai elit jutott ilyen módon földhöz, tehát a fennálló földhiány problémája nem oldódott meg. Továbbá a zsidó vallás bevett felekezettől vissza degradálódott elismert felekezetté.¹²

Záró gondolatok

A zsidótörvényeket követően megkezdődött a zsidók szisztematikus kiirtása, először gettókba tömörítették őket, majd koncentrációs táborokba deportálták közel ötszázezer főt közülük. A második világháború végét követően, sok értelmetlen halál után helyezte hatályon kívül a jogfosztó törvényeket a 1945. évi 200. ME rendelet. Az örökös nélkül maradt zsidó családok hagyatéka a magyar államra szállt, de azt egy alapba helyezték, amelynek a célja az üldözött zsidó személyek és szervezetek a segítése volt.

Jegyzetek és hivatkozások

¹ GYURGYÁK János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Budapest, 2001, Osiris Kiadó. 117-123.o

² GYURGYÁK 2001, 118.o

³ PÜSKI Levente: *A Horthy-rendszer (1919-1945)*. Budapest, 2006, Pannonica Kiadó, 224.o

⁴ UNGVÁRY Krisztián: *A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának mérlege*. Budapest, 2016, Jelenkor kiadó. 110.o

⁵ PÜSKI 2006, 225. o

⁶ UNGVÁRY 2016, 215.o

⁷ UNGVÁRY 2016, 227.o

⁸ UNGVÁRY 2016, 218.o

⁹ PÜSKI 2006, 227. o

¹⁰ IGNÁCZ Károly: *A választójog korlátozása az 1939-es zsidótörvényben és annak budapesti végrehajtása*. Budapest, 2014, Ballasi Kiadó. 51.o

¹¹ GYURGYÁK 2001, 121.o

¹² SCHWEITZER Gábor: *Jogegyenlőség versus jogfosztás*. Budapest, 2014, Balassa Kiadó. 167.o

900 éves a Templomos Lovagrend – Salamon templomának szegény lovagjai a jogtörténet tükrében

Írta: ÚJHELYI JÁNOS ÁBEL

900 évvel ezelőtt, 1119-ben egy Hugues de Payens nevezetű champagne-i születésű kereszties lovag és hét (a hagyomány szerint nyolc) társa egy különös konfraternitást, vagyis lovagi közösséget hozott létre Jeruzsálemben. Úgy döntöttek ugyanis, hogy a szerzetesekhez hasonlóan Krisztusnak szentelik az életüket, de megmaradnak harcosoknak, hogy megvédhessék a Szentföldre tartó keresztény zarándokokat a muszlimok támadásaitól. Néhány évtized alatt a kis konfraternitás a középkori világ egyik legerősebb és leghatalmasabb szervezetévé lett, mely Templomos Lovagrend néven vált ismertté. A templomosok kivívták a korabeli világ és az utókor csodálatát a harcban és a gazdálkodás terén elért sikereik miatt, titkos gyűléseik és a rend feloszlásának körülményei pedig hozzájárultak ahhoz, hogy legendák egész sorával fonják körbe egyébként is izgalmas történetüket, mely bár elsősorban had-, gazdaság-, egyház- és politikatörténeti kutatások alapját képezi, a jogtörténet számára úgyszintén érdekes terület. Így tehát a Templomos Lovagrend létrejöttének 900. évfordulóján érdemes felvázolni a szervezet jogtörténeti vonatkozásait, külön kitérve a templomosok magyarországi működésére is.

A kezdetek

„A templomos testvérek, akiket Isten tartományunk megoltalmazására gyűjtött egybe, és akiknek különleges védelmet nyújt, szeretnék elnyerni az apostoli jóváhagyást és életük rendjének külön szabályozását.”¹ E szavakkal vezette be II. Balduin jeruzsálemi király Bernát clairvaux-i apát-hoz írt levelét, amelyben arra kérte a keresztény világ akkori legbefolyásosabb vallási vezetőjét, hogy

segítse elő annak a kis konfraternitásnak az egyházi renddé való szerveződését, melynek tagjai önmagukat Salamon templomának szegény lovagjainak nevezték.

A kis lovagi közösség 1119-ben jött létre a Szentföldön „mindenekelőtt az utasok megoltalmazásának, az utak biztonságosabbá tételének és a Szent Sír védelmének” céljából.² A történészek sokáig vitatkoztak azon, hogy pontosan mikor is született meg a Templomos Lovagrend, hiszen nem állnak rendelkezésünkre szigorúan egykorú források. A troyes-i zsinat feljegyzéseiből tudjuk, hogy a zsinatot kilenc évvel megelőzően hozta létre kilenc lovag azt a testvéreletet, melyből a rend létrejött. Mivel a történetírás sokáig úgy tartotta, hogy a zsinat 1128 januárjában ült össze, ebből visszszámolva a kilenc évet a testület megalapítását a legtöbb kutató 1118-1119-re tette. Azonban egy német történész rávilágított arra, hogy a zsinat valószínűleg 1129-ben ülésezett, tehát a kérdéses időszak 1119-1120-ban keresendő. Mivel tudjuk, hogy a 1120 januárjában tartott nabluszi zsinaton, ahol többek között rögzítették a Jeruzsálemi Királyság első írott törvénykönyveit is, már említést tettek a templomosokról, nagy bizonyossággal állíthatjuk, hogy 1119-ben vetette meg Hugues de Payens és hét (vagy nyolc) társa a későbbi lovagrend alapjait.³

A kis fraternitás legfőbb újszerűségét az adta, hogy ötvöződött benne a katonai és a vallásos jelleg, hiszen tagjai azáltal, hogy életüket Istennek és a zarándokok, illetve a szent helyek védelmének szentelték, egyszerre voltak szerzetesek és harcosok – egészen pontosan harcos szerzetesek. Nem csoda tehát, hogy felkeltették II. Balduin jeruzsálemi király figyelmét, aki engedélyezte számukra, hogy a királyi palota egyik szárnyában, az egykori al-Aksza mecsetben, a jeruzsálemi Templom téren rendezzék be főhadiszállásukat, a későbbiekben pedig minden eszközzel igyekezett elősegíteni a közösség gyarapodását.⁴ Részben az ő segítségével nyerték meg ügyüknek a templomosok Clairvaux-i Bernátot, akinek kétségtelenül nagy szerepe volt a közösség népszerűsítésében.

Részben Bernátnak köszönhetően 1129 januárjában a troyes-i zsinaton megalkották és elfogadták a templomosok 72 cikkelyből álló latin nyelvű reguláját, melyet II. Honorius pápai védelem alá helyezett, így ismerve el a közösség egyházi renddé válását.⁵ A szabályzat értelmében a templomosok szegénységet, szüzességet és engedelmisséget fogadtak és mindannyiuknak a ciszterciektől átvett fehér köpenyt kellett viselniük,⁶ amire azonban csak 1147-től varrtak vörös keresztet.⁷ A későbbiek során gyakran kellett kiegészíteni ezt a szabályzatot, ami ahhoz vezetett, hogy a 13. század végére már több mint 680 cikkelyből állt a Templomos Lovagrend regulája.⁸ Az új szabályok megalkotására a rend legfőbb döntéshozó szerve, a generális káptalan volt jogosult, az operatív feladatok elvégzése pedig a tisztségviselőkre hárult. A rend élén a nagymester állt, akinek két helyettese volt: a sénéchal és a rend katonai vezetője, a marsall.⁹

Omne datum optimum

1139. március 29-én II. Ince pápa kiállított egy kiváltságlevelet „Róbertnek, a jeruzsálemi Templom szent lovagjai mesterének és az ő utódainak és testvéreinek”, amely e szavakkal kezdődött: „Omne datum optimum...” vagyis „Mind közül a legnagyobb adomány...”¹⁰ Fellengzős, ámde találó megfogalmazás, hiszen a bullában foglalt privilégiumok a templomosok elképesztő mértékű megerősödését eredményezték. A pápa ugyanis felhatalmazta a rendet a templomépítés és a papválasztás jogával, ami azt jelentette, hogy a szervezet megszabadult az önállóságát már a kezdetektől fogva állandóan veszélyeztető megyéspüspökök fennhatóságától. Ezen túlmenően Ince mentesítette Salamon templomának szegény lovagjait a tizedfizetés alól, illetve közvetlenül maga alá rendelte őket, vagyis megtiltotta, hogy akár világi, akár egyházi személy beleszólhasson a templomosok ügyeibe.¹¹ A bulla nemcsak a Templomos Lovagrendnek volt alapvető fontosságú, hanem a később létrejövő lovagrendek számára is példaértékű privilégiummá vált.¹² Ám a templomosok igencsak nehezen tudták érvényesíteni új jogaikat mind az

uralkodókkal, mind pedig a püspökökkel szemben. Ezért először 1144-ben II. Celesztin pápa, illetve utódja II. Lucius volt kénytelen megerősíteni II. Ince bulláját,¹³ majd III. Jenő kényszerült ugyanerre 1145-ben.¹⁴

A templomosok – elsősorban kiváltságaiknak köszönhetően – a 12. század végére elképesztő hatalomra tettek szert. Adományok egész sorát kapták a keresztény világtól, melynek köszönhetően hatalmas birtokállomány került a kezükbe. Birtokaikon fejlett igazgatási rendszert hoztak létre, melynek alapvető egysége a preceptórium volt, a preceptóriumokat pedig a rendtartományok fogták egybe. Ez a rendszer rendkívül hatékonyan működött és hozzájárult ahhoz, hogy a templomosok birtokaikból maximális profitot tudjanak kisajtolni. Ennek és kiterjedt banki, illetve pénzügyi tranzakcióiknak köszönhetően óriási vagyont halmoztak fel,¹⁵ amire szükségük is volt, hiszen több száz lovagból és több ezer zsoldosból álló hadsereget, illetve több tucat várat kellett fenntartaniuk elsősorban a Szentföldön és az Ibériai-félszigeten. Ez a hatalmas katonai potenciál kezdetben elsősorban a zarándokok védelmét volt hivatott ellátni, később pedig a hitetlenek (és az eretnekek) elleni harc letéteményese lett.

Tévedés volna azonban azt hinni, hogy a Templomos Lovagrend kizárólag lovagokból állt, hiszen a militesek mellett fegyverhordozókat, papokat és rendházakban szolgáló, elsősorban pénzügyi és gazdasági tevékenységet folytató szolgálótestvéreket is találunk a rend teljes jogú tagjai között. A közösségnek ezen kívül voltak nem teljes jogú tagjai, fizetett alkalmazottai és zsoldosai,¹⁶ valamint volt a Templomos Lovagrendnek egy „leányszervezete” is: a Szent Lázár Rend.

Az 1130-as években leprás templomos lovagok egy ispotályt hoztak létre Jeruzsálem falain kívül a Lázár-kapu mellett, hogy „*a betegségben szenvedőket elkülönítsék egészséges rendtársaiktól, de ugyanakkor továbbra is biztosítsák számukra a rendi élet lehetőségét.*”¹⁷ A kis közösség Szent Lázár nevét vette fel és fokozatosan renddé szerveződött, amit jól szimbolizál az a tény, hogy 1154 után megalkották első statútumaikat, ami azonban koránt sem jelentette azt, hogy Szent Lázár lovagjai elszakadtak volna Salamon templomának szegény lovagjaitól. Ugyanis a Templomos Lovagrend nagy regulája 1261-től kötelező érvénnyel a Szent Lázár Rendbe rendelte a leprás templomos lovagokat, ami azt jelentette, hogy a lazariták továbbra is az „*anyarendhez*” tartoztak, hiszen máskülönben nem kerülhettek volna hozzájuk annak teljes jogú tagjai. A Szent Lázár Rend ennek ellenére fokozatosan egyre nagyobb önállóságra tett szert, majd végül a Templomos Lovagrend feloszlása után a közösség azon része, amely nem olvadt bele a Jeruzsálemi Szent János Ispotályos Lovagrendbe, önállósult.¹⁸

Mint láthatjuk tehát, a Templomos Lovagrend az „*Omne datum optimum*” kezdetű bulla révén kapott kiváltságok és az adományok jó kihasználása révén jelentősen megerősödött, és a 12. század közepétől a 13. század második feléig virágkorát élte. A sorozatos szentföldi kudarcok, a meglazuló rendi fegyelem, a többi lovagrenddel való rivalizálás és az óriási vagyonuk keltette irigység azonban az 1200-as évek közepétől a templomosok fokozatos gyengüléséhez, majd bukásához vezetett.

Eretnekek vagy mártírok?

„*Templi ordinem ac eius statum, habitum atque nomen subtilimus, removimus et cassavimus*”¹⁹ – tudatta a pápa az egész keresztény világgal 1312. március 22-én az 1311. október 16-án összeülő vienne-i zsinat határozatát. Európa megdöbbenve fogadta a hírt: a korábban oly hatalmasnak és erősnek vélt Templomos Lovagrendet egy tollvonással eltörölték. Hogy történhetett ez meg?

1291-ben elesett Akkon, majd 1302-ben a templomosok által elszántan védett Ruad szigete is, és ezzel a közel két évszázados szentföldi keresztény uralom véget ért. Az egyházi lovagrendek kénytelenek voltak új feladat után nézni. Az ispotályosok Rodosz szigetén rendezkedtek be és folytatták a harcot a muszlimokkal szemben. A Német Lovagrend a Baltikumba helyezte át a székhelyét és a teuton lovagok a pogány poroszok és litvánok elleni könyörtelen háborúban találták meg rendjük új célját. A templomosok azonban az Ibériai-félszigeten folyó reconquistában való aktív részvételt leszámítva egyelőre felhagytak a katonai jellegű vállalkozásokkal és elsősorban a pénzügyi tevékenységre koncentráltak, ami komoly kritikát váltott ki és egyesek felvetették, hogy mivel a rend messze kanyarodott eredeti céljától, feleslegessé vált, tehát fel kéne oszlatni.

1307. október 13-án, pénteken Franciaországban IV. Szép Fülöp király parancsára letartóztatták 138 templomost, köztük a rend nagymesterét, Jacques de Molay-t is.²⁰ Eretnekséggel vádolták őket és egész rendjüket. Az ellenük szóló vádakat 127 pontban sorolták fel, melyek között megtaláljuk a bálványimádást, a szodómiát és Krisztus megtagadását is.²¹ A vádak többsége minden bizonnyal hamis volt és csupán azért találta ki őket francia király és környezete, hogy leszámolhasson a templomosokkal. Hogy erre a lépésre miért szánta el magát Fülöp, azt egészen pontosan ma sem tudjuk. A történészek többsége szerint a rend vagyonára vetett szemet.²² Persze, nagyon is jól tudta, hogy egy egyházi renddel szemben egyetlen világi uralkodó sem léphet fel. Ám Fülöp kezében

tartotta a pápát, V. Kelement, aki habár többször is tiltakozott a francia uralkodó eljárása ellen, végül kénytelen volt engedni.²³ Így tehát nem csoda, hogy a templomosokat az ellenük indított nagyszabású politikai perben bűnösnek találták és elítélték, majd a rendet a vienne-i zsinat fentebb már említett határozatával feloszlatták.

Azokat a templomosokat, akik visszavonták kínzással kikényszerített beismerő vallomásaikat, máglyán megégették. Így járt a rend utolsó nagymestere, Jacques de Molay is, akit 1314. március 18-án Párizsban a Szajna egyik szigetén égettek meg azután, hogy visszavonva vallomását a következő szavakkal állt ki rendje ártatlansága mellett: *„Most azonban, noha tudom, mily sors vár rám, nem akarok új hazugságot halmazni a régiekre; midőn kimondom, hogy a rend mindig igazhitű volt és tisztán tartotta magát a gyalázatos tettektől, örömet lemondok életemről.”*²⁴

A templomosok Magyarországon

A Templomos Lovagrend 1169 körül jelent meg Magyarországon, amikor is megszerezték a vránai Szent Gergely tiszteletére felszentelt, korábban bencések lakta monostort. Ettől kezdve folyamatosan kaptak kisebb-nagyobb adományokat a magyar társadalom különböző rétegeitől.²⁵ Az adományozók között találjuk számos Árpád-házi királyunkat is, akik közül III. Béla, illetve két fia, Imre és András bizonyultak a rend legelkötelezettebb hazai támogatóinak. II. András adta például a templomosoknak Klissza várát, melyről Tamás spalatói püspök így ír: András *„tudván, milyen károkat okozott a vár a spalatóiaknak, Klissza erődjét nem valamely hatalmasságra, hanem az ott jelenlévő Pontiusra, a templomos lovagok rendjének magyarországi mesterére bízta. Ugyanakkor megparancsolta neki, hogy rendjéből való testvéreket telepítsen a várba.”*²⁶ Az eset jól szimbolizálja azt, hogy II. András mennyire bízott a templomosokban, melyet később azzal is kifejezésre jutatott, hogy az 1222-es Aranybulla egyik példányát a rendre bízta megőrzés végett.²⁷

A rend feloszlatásáig 14 preceptóriumot hozott létre Magyarország területén, melyeket a magyar-szlavón rendtartomány fogott össze. Birtokaik igazgatása és az ország védelme mellett a templomosok részt vettek az írásbeliség egy fontos intézményrendszerében, amennyiben konventjeik egy része hiteles helyként működött. Az írásbeliség elterjedésével ugyanis meghonosodott Magyarországon is az oklevéllel történő bizonyítás, ami azt eredményezte, hogy a hiteles pecséttel rendelkező egyházi testületek mind nagyobb szerepet kaptak egyes jogügyleteknél. Ily módon a káptalanok és egyes konventek a 13. századtól kezdve önálló hiteles tevékenységet folytattak,²⁸ melybe bevonták a Templomos Lovagrend legalább három konventjét (Gora, Ivanec, Okriszentlőrinc) is.²⁹

A rend feloszlatása után a templomosok magyarországi birtokai közvetett módon a Jeruzsálemi Szent János Ispótyalos Lovagrend kezébe jutottak. Az átadás-átvétel egészen az 1340-es évekig húzódott.

Érdekeséggéppen megemlíthető, hogy 1181 körül a Templomos Lovagrend „leányszervezete” a Szent Lázár Rend is megjelent a Magyar Királyságban, Esztergom mellett.³⁰ Ez is jól szimbolizálja azt a tényt, hogy a templomosok jelenléte Magyarországon egyáltalán nem volt elhanyagolható mértékű.

Összegzés

A Templomos Lovagrend speciális szerepe a magyar és az egyetemes jogtörténetben vitathatatlan, hiszen egy olyan vallási szervezetről van szó, melynek elsődleges feladata a katonáskodás, a harc és az erre való felkészülés volt, így sajátos jogi szabályozását igényelt. A templomosok regulája, jogvitái, kiváltságai, szervezeti felépítése, tagjainak jogállása vagy éppen az ellenük lefolytatott politikai jellegű per a rend alapítása után 900 évvel még mindig nagyarányú érdeklődést vált ki a kutatókból és a laikusokból egyaránt. Hogy miért? Számítalan okot sorolhatnánk fel itt, de valószínűleg akkor adjuk erre a kérdésre a legfrappánsabb

választ, ha azokat a kereszteseket idézzük, akik közül az első templomosok is kikerültek: „*Deus vult!*” – „*Isten akarja!*”

Jegyzetek és hivatkozások

¹ HOWARTH, Stephen: *A templomosok titka*. 1986, Kossuth Könyvkiadó. 44-45. o.

² HOWARTH 1986, 39. o.

³ HUNYADI Zsolt – PÓSÁN László: *Krisztus katonái. A középkori lovagrendek*. Debrecen, 2011, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó. 24. o.

⁴ RUNCIMAN, Steven: *A keresztes hadjáratok története*. Budapest, 1999, Osiris Kiadó. 102-103. o.

⁵ HUNYADI – PÓSÁN 2011, 26. o.

⁶ GERGELY Jenő: *A pápaság története*. 1982, Kossuth Könyvkiadó. 102-103. o.

⁷ A vörös kereszt viselésének jogával III. Jenő pápa ruházta fel a templomosokat. HOWARTH 1986, 85. o.

⁸ HUNYADI Zsolt: *A keresztes háborúk világa*. Debrecen, 2011, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó. 54. o.

⁹ A nagymester, a sénéchal és a marsall mellett még a rend vezérkarához tartozott a rendtagok ellátásáért felelős drapier, a kincstárat felügyelő thesaurarius, a Szentföldön toborzott katonákat, vagyis a turkopolokat vezető turcopolier, valamint Jeruzsálem, majd 1191-től Akkon preceptora. HUNYADI, 2011 55. o.

¹⁰ HOWARTH 1986, 78. o.

¹¹ HOWARTH 1986, 78-79. o.

¹² HUNYADI – PÓSÁN 2011, 27. o.

¹³ HOWARTH 1986, 82. o.

¹⁴ HUNYADI – PÓSÁN 2011, 27. o.

¹⁵ Gyakorlatilag a templomosokat tekinthetjük a történelem első bankárainak, hiszen ők fejlesztették ki a gyors készpénzátutalási modellt és a váltót, illetve a pápa személyes engedélyének köszönhetően kamatot szedhettek kintlévőségeik után. CSÁNYI Anita: *A templomosok gazdasági tevékenysége*. In: *Gazdaság és társadalom*, 2015. 114. o.

¹⁶ A nem teljes jogú rendtagok lehettek donatusok, azaz olyan adományozók, akik adományaikért cserébe halálukkor a rend temetőjében lettek nyugalomra, vagy confraterek, illetve consororok, vagyis csatlakozott tagok, akik együtt étkeztek a teljes jogú rendtagokkal, esetenként együtt is éltek velük. HUNYADI – PÓSÁN 2011, 16-19. o.

31

¹⁷ HUNYADI – PÓSÁN 2011, 117. o.

¹⁸ HUNYADI – PÓSÁN 2011, 117-119. o.

¹⁹ „*A templomosok rendjét és rangját, állapotát és nevét eltörljük, visszavonjuk és megsemmisítjük.*” ELM, Kaspar: *A templomosok pere (1307-1312)*. In: Demandt, Alexander (szerk.): *A történelem nagy pereit*. Budapest, 1993, Holnap Kiadó. 99. o.

²⁰ Az akciót 1307. szeptember 14-én rendelte el Fülöp, amikor is utasításba adta törvénytisztjének és fegyveres udvarnagya-
nak, hogy a templomosokat tartóztassák le, adják át az inkvizíciónak, illetve minden birtokukat kobozzák el. ELM 1993, 97. o.

²¹ ELM 1993, 111. o.

²² Van olyan nézet is, mely szerint Fülöp azért akarta feloszlítani a rendet, hogy megteremtse egy újabb keresztes hadjárat egyik legfontosabb feltételét, mégpedig a lovagrendek unióját. ELM 1993, 122-126. o.

²³ KULCSÁR Zsuzsanna: *Rejtélyek és botrányok a középkorban*. 1978, Gondolat Kiadó. 253. o.

²⁴ Egy igen elterjedt monda szerint Molay, amikor már lobogtak körülötte a lángok, Isten ítélőszéke elé idézte két bíróját, IV. Fülöpöt és V. Kelemt, akik még ugyanabban az évben el is hunytak. KULCSÁR 1978, 264. o.

²⁵ HUNYADI – PÓSÁN 2011, 39-41. o.

²⁶ Tamás spalatói püspök beszámolója II. András király szentföldi hadjáratának előkészületeiről. In: Laszlovszky József – Majorossy Judit – Zsengellér József (szerk.): *Magyarország és a keresztes háborúk. Lovagrendek és emlékeik*. Máriabesenyő – Gödöllő, 2006, Attraktor. 292. o.

²⁷ Az, hogy a templomosok Magyarországon oklevelek átírását és őrzését is vállalták kifejezetten megdöbbentő, hiszen a rend máshol alapvetően nem jeleskedett az írásbeliség művelésében. HUNYADI – PÓSÁN 2011, 41. o.

²⁸ MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, 2007, Osiris Kiadó. 206. o.

²⁹ Vélhetően alkalmi jelleggel a böi és a dubicai templomos konvent is folytatott ilyen tevékenységet. HUNYADI – PÓSÁN 2011, 41. o.

³⁰ HUNYADI – PÓSÁN 2011, 118. o.

³¹ CHRISTIAN 2011, 43. o.

A katolikus egyház és az állam kapcsolata a második világháborút követően

Írta: VUNCS RAJMUND

A vallás a magyar történelemben az államalapítás óta kiemelten fontos szerepet játszik. Már Szent István is említést tett a keresztény és a zsidó hitűekről, azonban míg előbbiek szent királyunk oltalmát élvezték, utóbbiak a megkülönböztetés hátrányos oldalára szorultak. A lakosság vallási elhivatottság jelzi országunk első (becsült) vallástérképe, mely szerint az 1495-ben történt adóösszeírás során a lakosság 89,5%-a lehetett katolikus, 10,1%-a ortodox és 0,4%-a zsidó vallású. Ezek az arányok évszázadokkal később jócskán megváltoztak, ugyanis az utolsó Nagy-Magyarországon végzett népszámlálás során 52,1% vallotta magát római katolikusnak, 9,7% görögkatolikusnak, 14,3% ortodoxnak, 12,5% reformátusnak, 6,4% ágostai hitvallású reformátusnak, míg 4,5% izraelitának.¹ A számadatok által alátámasztható, hogy a magyar népesség majd' egy évezredig szinte teljes vallásosságban élt. A háború befejeztét követően azonban páli fordulatot vett az állam addigi támogató hozzáállása az egyházakkal szemben.

Az 1945. november 4.-én tartott nemzetgyűlési választást a Független Kisgazdapárt meggyőző fölényrel nyerte meg, melynek eredményeképpen 1945. november 15.-én megalakult a Tildy Zoltán vezette kormány. Szovjet hatásra azonban – a mintegy 57%-os kisgazda fölény ellenére – koalíciós kormány jött létre. A közismert történelmi hatások következtében Nagy Ferenc és Dinnyés Lajos lemondását követően alakult meg a Dobi-kormány, melynek vezetőjeként Dobi István a második Magyar Köztársaság utolsó miniszterelnökévé vált. A kommunista hatalomátvétel ezen korszakhoz köthető, amelyet jelez az is, hogy míg maga Dobi soha nem volt a kom-

munista párt tagja, kormánya megalakulásakor tizennégy miniszteréből kilencen a Magyar Dolgozók Pártjából (MDP) kerültek ki.

A kommunizmus és az egyház ellentétének alapja

Az MDP, amely a Dobi-kormányban vezető szerepet töltött be, ideológiáját tekintve magát sztálinistának tekintette, és mint ilyen, alapvetően a vallással és az egyházakkal ellenséges álláspontot képviselt. A kommunista ideológia egyik meghatározó művének számító, Karl Marx és Friedrich Engels által 1848 februárjában írt Kommunista Párt kiáltványában szó esett a vallás szerepéről a történelem során. A műben a szerzők az alábbiakat állítják a burzsoázia tevékenységéről: „Egyszóval, a vallási és politikai illúziókba burkolt kizsákmányolás helyébe a nyílt, szemérmetlen, közvetlen, sivár kizsákmányolást állította.”²

Az alábbi gondolat implicite tartalmazza, hogy a vallás a kizsákmányolás leplezésére hivatott. Ugyanezen művében a szerzőpáros meghatározza ideológiájuk viszonyát a valláshoz, amely szerint: „A kommunizmus azonban eltörli az örök igazságokat, eltörli a vallást, az erkölcsöt, ahelyett, hogy újjáalakítaná őket, ellentmond tehát minden eddigi történelmi fejlődésnek.”³

Amivel minden kezdődött...

Az első kifejezetten egyházellenes rendelkezés a Dobi-kormány idejére keltezhető. Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter 1948. május 15.-én jelentette be, hogy a Kormány az Országgyűlés elé terjeszti az iskolák államosításáról szóló törvényjavaslatot. Több egyházi főméltóság – többek között Mindszenty József bíboros – tiltakozása ellenére már június 16-án elfogadták a javaslatot, mely az 1948. évi XXXIII. törvény a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonbavétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában névvel vonult be a jogirodalomba. A törvény 1. § (1) bekezdése

az alábbiak szerint rendelkezik az egyházi fenntartású köznevelési intézményekről: „A jelen törvény hatálybalépésekor fennálló nem állami iskolák és a velük összefüggő tanulóotthonok, továbbá a kisdédóvodák fenntartását – kizárólag egyházi célokat szolgáló tanintézetek (hittudományi főiskola, diakónus és diakonisszaképző stb.) kivételével – az állam veszi át.”

Ezen intézkedés nem csupán általában az egyházra és a vallásos érzelműekre volt hatással, hanem lezárta az egyházi fenntartású iskolák az államalapítástól számított majd ezeréves számának növekedését. Az első egyházi nevelési intézményként a Szent István korabeli Szent-Márton hegyi bencés iskolát tartják számon, amely a ma is működő Pannonhalmi Bencés Gimnázium elődje volt. Az egyházi iskolák száma az ezt követő több mint 900 évben meredeken emelkedett, amiben komoly szerepe volt az állam azon gyakorlatának, hogy az állami fenntartású iskolák számát nem bővítette. Főként a katolikus egyház kezelte prioritásként a köznevelési intézmények alapítását, mely a számadatokból egyértelműen kitűnik. Az első világháború előtti időszakban (1913/1914) kizárólag a római katolikus egyház 5678 tanintézményt tartott fenn, melyből a trianoni békét követően mindösszesen 2852 maradt⁴. A törvény 3. § (1) bekezdése rendelkezett továbbá arról is, hogy miként alakul az eddigiekben köznevelési feladatot végző egyházi intézmények épületének, berendezésének tulajdonjoga. Eszerint: „Azoknak a kisdédóvodáknak, iskoláknak és tanulóotthonoknak, amelyeknek fenntartását az 1. § rendelkezése alapján az állam veszi át, épülete, berendezése, felszerelése és a kisdédóvoda, az iskola fenntartását szolgáló egyéb vagyona (tanítói föld, lakás stb.), mint közművelődési célvagyron, az állam tulajdonába megy át.” Ezzel tehát az Országgyűlés nem csak az ifjak nevelését vette el az egyházaktól, hanem az arra szolgáló ingó- illetve ingatlanvagyonát is.

A pócspetri per

A köznevelés államosításával kapcsolódóan szükséges megemlíteni a pócspetri pert, amelyet az állampárt hosszú évekig propaganda célokra

használt. A per tényállása szerint 1948 júniusában egy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei községben, Pócspetriben a falu lakossága botokkal, husángokkal és más egyéb, kezdetleges fegyverrel tiltakozott a helyi iskola államosítása ellen. A községháza előtt Takács Gábor rendőr őrzető a tiltakozók elijesztésére először a levegőbe lőtt, melyet a követően a fegyver – máig tisztázatlan körülmények között – újra elsült, kioltva ezzel Takács életét.⁵⁶

Az 1948. június 4-i kormányülésen Rajk László belügyminiszter számolt be a történetekről. Véleménye szerint eleve eltervezett támadásról volt szó, amelyért a katolikus egyház a felelős. „A kormány ezeket az eseményeket mérlegelve hívja fel az egyház figyelmét arra, hogy a méltányosság a kormány magatartásában, amit eddig tanúsított ebben a kérdésben, most már véget ért”⁷ – utalván ezzel az iskolák államosítását megelőző tárgyalásokra. Az tárgyalás eleve eldöntöttségét jelképezi Ries István, igazságügy-miniszter felszólalása is: „A büntetés halál, s lesz időnk időközben gondolkodni afelett, hogy az ítélet végrehajtsuk-e vagy kegyelmet adjunk.”⁸

A Budapesti Büntető Törvényszék egy héttel a történetek után tárgyalta az esetet, melyen a vádlottak padján Asztalos János plébános, Királyfalvi Miklós segédjegyző, Som István tanító, Kremper Ferenc napszámos és Vitéz Gábor földműves ültek.

A bíróság végül Asztalos Jánost szándékos emberölésre való felbujtás, Királyfalvi Miklóst szándékos emberölés büntette miatt halálra ítélte. A plébános büntetését a kegyelmi kérelmét követően életfogytiglani fegyházbüntetésre mérsékeltek, míg a segédjegyzőre vonatkozó ítéletet hatályban hagyták és még aznap végre is hajtották. Som István ötödrendű vádlottat életfogytiglani fegyházbüntetésben, Vitéz Gábor földműves 10 év fegyházbüntetésben, Kremper Ferenc napszámos pedig 12 év fegyházbüntetésben részesült. Asztalos büntetését végül 15 évre mérsékeltek, melyből nyolc és fél évet az ÁVH központjában, az Andrássy út 60. alatt töltött.⁹ Az eljárás koncepciój jellegének további jelét mutatta, hogy az ítélet indoklása annak ellenére hemzsegett a hibáktól, hogy Rajk

László még a kihirdetés előtt áttekintette és kijavította azt. Még a bűncselekmény elkövetési eszköze sem volt teljesen tisztázott, ugyanis míg a szakértők szerint a lövést egy magyar gyártmányú fegyverből adták le, az ítéletben már német gyártmányú pisztolyt említettek.¹⁰

Az ügy a rendszerváltás idején (1989-1990) perújításon esett át, amely során meghallgatták a per során érintett, még életben lévő személyeket. A Legfőbb Ügyészség vizsgálata során megerősödött az eljárás koncepciós jellegének gyanúja. Bebizonyosodott, hogy több esetben a vádlottak vallomása nem önkaratukat tükrözte, továbbá a falu lakosságából is erőszakkal csikartak ki vallomást. A per során felmerült a Budapesti Büntető Törvényszék területi illetékességi kérdése, melyre a választ az ügyben eljáró bírói tanács elnökének, Olti Vilmos vallomásából kapjuk meg. Elmondása szerint Ries István igazságügy-miniszter döntése alapján kellett a tárgyalást a fővárosban rendezni, ugyanis – nemes egyszerűséggel – Pócspetri környékén a felfokozott hangulatnak köszönhetően nagy volt a veszélye a további megmozdulásoknak.¹¹

A Mindszenty-per

A kor másik, nyíltan egyházellenes pere Mindszenty József bíboroshoz kapcsolódik. Mindszenty 1892. március 29-én Pehm Józsefként látta meg a napvilágot. Huszonhárom éves korában, 1915-ben Szombathelyen pappá szentelték. Élete során aktív közéleti szerepet játszott, aminek köszönhetően először a Tanácsköztársaság idején Szombathelyre internálták¹², majd a nyilas hatalomátvételt követően nem volt hajlandó felesküdni a létrejövő hatalomra. Ezen döntését az ekkor megjelent emlékiratában indokolta meg, melynek címe Juramentum non, azaz nincs eskü. Szabadulását követően 1945. szeptember 8-án XII. Piusz pápa esztergomi érsekké, 1946 februárjában bíborossá nevezte ki.

Rákosi Mátyás már az 1949-ben megjelent Építjük a nép országát című művében többször említését Mindszentyről. „Elég arra gondolni, hogy

Mindszenty, a német fasiszták és a sváb volksbundisták nagy barátja milyen szívósan próbál a reakció érdekében a sovinszta húrokon játszani. (...) Napirendre került a reakció maradványainak felszámolása, különösen az egyház mögé húzódott reakció elleni harc. („Vesszen Mindszenty!” - kiáltja a hallgatóság.) (...) Amikor Mindszenty, illetve akkor még Pehm József (*Le vele, pfúj.*) Zalaegerszegeen Imrédyt díszpolgárrá választotta, beszéde csak úgy zengte Hitler, Mussolini, Horthy dicséretét. (*Pfúj, le vele, füty.*) Ma nincs egy elismerő szava az újjáépítés kiváló munkás hőseiről” (...) „A Mindszenty-féle reakciós politika eredményeképpen a felekezeti iskolákban törhetetlenné vált a helyzet. Egyre-másra kaptuk a jelentéseket, hogy nemcsak tanítókat, tanárokat, vagy papokat üldöznek a katolikus felekezeti iskolákban (...)”¹³ A bíborossal szembeni adatgyűjtést feltehetőleg már a háború leverését követően megkezdték. Vörös Géza történész, levéltáros kutatásai alapján olyan titkos módszerekkel folytak a nyomozások, mint a lehallgatás, megfigyelés vagy bizalmas levelek felbontása.¹⁴ Mindszentyt végül 1948 karácsonyának másnapján tartóztatták le Esztergomban, idős édesanyja szeme láttára. Ezt követően az Andrássy út 60-ba szállították, amivel megkezdődött az ellene folytatott koncepciós per. Másnap reggel a belügy-minisztérium sajtóosztálya a következő nyilatkozatot adta ki: „Mindszenty esztergomi érseket a köztársaság megdöntésére irányuló bűncselekmény, hazaárulás, kémkedés és valutaüzérkedés gyanúja miatt a rendőrhatalóság őrizetbe vette.”¹⁵

A bíboros azonban számolt letartóztatásával, ezért már napokkal elfogása előtt elkészítette vallomását, melyet lezárt borítékban átadott az esztergomi főkaptalannak, illetve egy bizalmasán keresztül Bécsbe juttatott. Levelében az alábbi állt: „Nem vettem részt semmiféle összeesküvésben. Nem mondok le érseki székemről. Nincs vallanivalóm és semmit sem írok alá. Ha mégis megtenném, az csak az emberi test gyengeségének következménye és azt semmisnek nyilvánítom.”¹⁶

A bíboros már első éjjelén válogatott kínzásoknak vetették alá, kezdetben teljesen hatástalanul. A testi-lelki tortúra következtében idővel

akarata meggyengült, ahogy írta: „Ekkor már azzal sem sokat törődtem, hogy az elem tett szöveg az én vallomásomat tartalmazza-e.”¹⁷

A tárgyalásra végül 1949. február 3-án a Budapesti Népbíróságon került sor. Az ügyet tárgyaló különbíróság elnöke az az Olti Vilmos volt, akinek a neve már a pócspetri per során összefonódott a koncepciós eljárásokkal. A Népbíróság végül február 8.-án Mindszenty József elsőrendű vád-

lottat életfogytig tartó szabadságvesztésre, Baranyai Gyula Jusztin ciszterci szerzetest 15 évi fegyházbüntetésre, Ispánki Béla egyetemi lelkészt életfogytiglani fegyházbüntetésre, Tóth László újságíró tízévi fegyházbüntetésre, Zakar András érseki titkár 6 évi fegyházbüntetésre ítélték, míg Nagy Miklós titkár szankciója három évi börtön volt.

Folytatás következik...

¹ KOCSIS Károly: *A Kárpát-medence vallásföldrajza* (15-20.sz) 1. o

² MARX, Karl- ENGELS, Friedrich: *A kommunista párt kiáltványa* 1848, 444. o

³ Uo.

⁴ GERGELY Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, Pannonica kiadó 174. o

⁵ TOMKA Ferenc: *Egyházellenes propaganda a kommunizmusban* (előadás az OSZK sorozatában)

⁶ SEREG András: *Falu a vádlottak padján - A pócspetri per - Egy híres ügy a magyar jogtörténetből* <https://www.jogiforum.hu/hirek/36909> (Utolsó letöltés ideje: 2019. 02. 23.)

⁷ MIKÓ Zsuzsanna: *A Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsa működése és ügykezelési gyakorlata (1957-1963)* 109. o

⁸ Uo. 110. o

⁹SEREG András: *Falu a vádlottak padján - A pócspetri per - Egy híres ügy a magyar jogtörténetből* <https://www.jogiforum.hu/hirek/36909> (Utolsó letöltés ideje: 2019. 02. 23.)

¹⁰ Uo.

¹¹ MIKÓ Zsuzsanna: *A Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsa működése és ügykezelési gyakorlata (1957-1963)* 116. o

¹² NAGY Károly: *Az alsólendvai ellenforradalom*, 1920, 21.-22. o

¹³RÁKOSI Mátyás: *Építjük a nép országát* 80-93. o

¹⁴ SEREG András: *A Mindszenty-per – Egy híres ügy a magyar jogtörténetből* <https://www.jogiforum.hu/hirek/34372> (Utolsó letöltés ideje: 2019. 02. 23.)

¹⁵ KÖZI Horváth József: *Mindszenty bíboros (1980)*, 39. o

¹⁶ Uo. 40. o

¹⁷ Uo. 42. o

A demokratikus átalakulást megelőző lépések – avagy a XX. század végének alkotmányozása Magyarországon

Írta: ZANÓCZ GRÉTA

Magyarországon már az 1980-as évek második felében érezhetővé vált, hogy a politikai vezetés által kitűzött reformintézkedések és korszerűsítő programok a nép számára nem hoznak elegendő változást. Így, ha óvatosan is, de sor kerülhetett a fennálló politikai rendszert megkérdőjelező értékelésekre, megjegyzésekre, amelyek tartalmukat tekintve már egyértelműen körvonalazták a parlamentáris rendszer alkotmányos alapjait.¹ Azonban ekkor Magyarországon még az a totális diktatúrát kiépítő kommunista párt volt uralmon, amely fennállása eredményeként a magyar társadalomra jellemzővé vált azon – napjainkban is érvényes – tendencia, hogy a társadalom egyre kevésbé alkot politikai közösséget, tagjaira inkább az individualizáció jellemző. ² Mindezek ellenére az 1980-as évek végén mégis egy általános elégedetlenség bontakozott ki a szocialista rendszerrel szemben, ami arra sarkallta a 20. század második felének a reformnemzedékét, hogy merjen változtatni és kezdje el építeni a független, demokratikus Magyarországot, ekkorra ugyanis világossá vált, hogy a szocializmus rendszere javíthatatlan, szükség van a demokratikus átalakulásra.³ Fontos ugyanakkor leszögezni, hogy „a történelmi korszak jellemzője, hogy a magyar közjog nem forradalmi, hanem békés, parlamentáris úton jött létre, továbbá folyamatos alkotmányozás történt, amely több alkotmánymódosító törvényben öltött testet.”⁴

Az 1980-as évek közepétől kezdődött meg a csaknem négy évtizedig hatalmon levő egypártrendszer felbomlása és az egyes ellenzéki

csoportok politikai szerveződésének megindulása.⁵ Ezen változások eredményeként 1988-ra a rendszer elérkezett ahhoz a ponthoz, hogy az „utolsó rendi országgyűlés”-nek is nevezett utolsó pártállami időszakban választott parlament a ciklus második felében közreműködjön a pártállam lebontásában, a jogállam felépítésében.⁶ A különböző szerzők mást tekintenek a rendszerváltás közjogi folyamatát elindító törvénynek, azonban mindegyikük jelentős lépésként értékeli a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvényt, amely meghatározta a kizárólagos törvényhozási tárgykörök sorát, amelyek lényegüket tekintve átfogták „a társadalmi irányítás törvényi szintű szabályozásának minden területét”.⁷ Továbbá nagy jelentősége volt az Alkotmány módosításáról szóló 1987. évi X. törvénynek, amely jelentősen csökkentette az Elnöki Tanács Parlamentet helyettesítő jogkörét, így az addigi jogalkotó hatásköre jelentősen visszaszorult, hiszen annak egyedüli korlátját egészen addig az alkotmányozás jelentette. Ezen törvények már a parlamenti kormányzás irányába történő eltolódást is szimbolizálták, hiszen megjelenítették a törvények uralmának elvét a pártállami struktúrában. Mindezek következményeként az 1987-es évet követően magyar jogalkotásban jelentősen megugrott az elfogadott törvények száma, aminek köszönhetően a legislatio elkezdte a jogforrási hierarchiában az öt megillető helyet ismét elfoglalni.⁸

Az állam szervezetét érintő törvények megalkotására még nem került sor 1988-ban, ugyanakkor a rendszerváltás szempontjából alapvető jelentősége volt ennek az évnek, hiszen az átmenet megszervezésében résztvevő politikai pártok megalakulása ekkorra tehető, akiknek meghatározó szerepük volt a demokratikus intézményrendszer kidolgozásában, valamint az átalakulás minél gördülékenyebb levezetésében. Ezen pártok az 1990-ben lezajlott parlamenti választásokon három nagyobb csoportot alkottak. Az első csoportba a történelmi pártok, a másodikba az új pártok tartoztak, míg a harmadik csoportba a kommunista rendszer egyeduralkodó

pártjának az utódpártja sorolható. Az ellenzéki gondolkodók szerveződése az Magyar Demokrata Fórum (továbbiakban MDF) megalakulásával kezdődött, amelyet az akkori rendszer első ízben politikai pártként még hivatalosan nem ismert el, az csak megtűrt szervezetként tudott működni. Ennek ténye viszont ösztönzőleg hatott a többi ellenzéki csoportosulás megszületésére (gondolva itt a Fiatal Demokraták Szövetségére, illetve a Szabad Demokraták Szövetségére). 1988. november 5-én megalakult a Független Jogász Fórum, Kónya Imre vezetésével, amelynek célja a különböző ellenzéki egyesületek támogatása volt. Az ellenzéki szervezetek 1988-ban 4-5 demonstrációt szerveztek, amelyek részvétele világosan jelezte, hogy az ellenzék támogatói köre megnőtt „az ország hangulata kezdett érzékelhetően ellenzékivé válni”⁹.

Az Magyar Szocialista Munkáspárt (továbbiakban: MSZMP) új vezetése minderre tekintettel, továbbá az ország folyamatos finánciális hanyatlását érzékelve igyekezett egy, a piaci szabályok alapján szerveződő gazdasági modellt kialakítani, így elfogadta gazdasági társaságokról szóló 1988. évi IV. törvényt, és mint ahogy azt a Népszabadság 1988. október 6-ai száma is írja, a magyar jogalkotás ezzel a törvénnyel átlépte a Rubicont.¹⁰ Azonban a politikai intézményrendszer reformjára nem sikerült ennyire könnyedén megoldást találni. Míg a párt reformerői a politikai rendszer reformján gondolkodtak, addig Grósz Károly miniszterelnök nemcsak a többpártrendszer bevezetését utasította el, hanem a szocialista pluralizmus ügyét is fenntartásokkal kezelte. 1988. november 24-én Grósz azonban lemondott a miniszterelnöki pozícióról és helyét Németh Miklós vette át. Az aznapi országgyűlésen Pozsgay Imre kapott szót a demokrácia-csomagterv ismertetéséhez, melyet Bihari Mihály szövegezett meg. A demokrácia-csomagterv - Pozsgay visszaemlékezései alapján - hatalmas döbbenetet váltott ki, hiszen a képviselők érzékelték, hogy javaslatai, – mint olyan alapjogok garantálása, mint az egyesülési jog, sztrájkjog, népszavazás – lehetőséget teremthetnek a többpártrendszer kialakulásához. Grósz pedig

megrettent a demokrácia-csomagtervtől, és a Sportszarnokban tartott híres beszédében azt hangoztatta „hogy ha ez így folytatódik, akkor fehérterror lesz, és vér fog folyni az utcán”.¹¹ Mindezek ellenére az MSZMP körül kezdtek megalakulni a reformkörök, amelyek magukat reformszocialistáknak tekintették és a politikai rendszer olyan irányú reformját tartották helyesnek, ahol a többpártrendszer megvalósulása alapvető követelmény. Így már a párton belül sem valósult meg az egység a „hogyan tovább?” kérdés tekintetében, 1988 őszétől Grósz egy olyan harapófogóban vergődött, amelynek egyik szarát az ellenzék, a másikat pedig - Pozsgay vezetésével - saját pártjának reformerei szorították.”¹²

Az 1989-es alapjogi törvényhozás szerves alkotóelemévé vált a jogállami alkotmányozáshoz vezető folyamatoknak. „Társadalmi követelésre és a kormányzat szándékából törvény született az egyesülési jogról (1989. évi II. tv.), a gyülekezési jogról (1989. évi III. tv.), a sztrájkról (1989. évi VII. tv.), a népszavazásról és a népi kezdeményezésről (1989. évi XVII. tv.)”.¹³ Az alkotmánymódosításról szóló 1989. évi I. törvény és az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény a diktatórikus politikai rendszer felszámolását és a többpártrendszer alapjainak letételét eredményezték. Az 1989. évi I. törvény az egyesülési jogot általános politikai szabadságjogként deklarálta. Az 1989. évi II. törvény 1.§-a alapján: *Az egyesülési jog mindenkit megillető alapvető szabadságjog, amelyet a Magyar Köztársaság elismer, és biztosítja annak zavartalan gyakorlását. Az egyesülési jog alapján mindenkinek joga van arra, hogy másokkal szervezeteket, illetőleg közösségeket hozzon létre vagy azok tevékenységében részt vegyen.*¹⁴ Ez alapján minden olyan tevékenység végzése céljából gyakorolható az egyesülés joga, amely nem ütközik az Alkotmányba. A törvénnyel szembeni egyetlen kivétlnivaló az volt, hogy az akkori pártvezetésnek, vagyis az MSZMP rendpárti részének még sikerült elérnie, hogy a pártok alapítására ne terjedjen ki a törvény hatálya, ezzel is késleltetve a demokratikus átalakulást.¹⁵ A pártkérdést a pártok működéséről és

gazdálkodásáról szóló 1989. évi XXXIII. törvény oldotta meg véglegesen. A politikai intézményrendszer demokratizálásának további lépését jelentette a népszavazásról és a népi kezdeményezésről szóló 1989. évi XVII. törvény elfogadása. A törvény lehetővé tette az állampolgárok részvételét a hatalomgyakorlásban és az állami döntések befolyásolásában. A törvény a népszuverenitás elvét elismerte azáltal, hogy az a népképviselőt alapján, de a népszavazás intézménye által is gyakorolható. Azonban a népszavazás intézménye nem került túlsúlyba a képviselői rendszerrel szemben.¹⁶

Mindeközben 1989-re a politika számos kérdésre igyekezett megoldást találni, az MSZMP reformerei tárgyalni kívántak az átalakulás feltételeiről az ellenzékkel. Ez tükröződött az Új Márciusi Front felhívásában, ahol sürgették egy Országos Nemzeti Bizottság felállítását, amelyen a felek az átmenet pontos menetrendjét meg tudják határozni. Csakhogy ekkorra már a legnagyobb ellenzéki tömörülés nem tárgyalni kívánt, hanem saját legitimitását megszerezni egy szabad választással. Továbbá az MSZMP válasza sem volt egységes, ugyanakkor a Központi Bizottság február 10-11-i ülésén az MSZMP „döntő lépést tett az egypárti diktatúra többpárti demokráciával történő felváltása felé.”¹⁷ Azonban az állampárt továbbra sem tett le arról, hogy az átmenet során központi szerepet töltsön be. Ugyanezen az ülésen történt meg az 1956-os események népfelkelésként való elismerése, amivel a párt legitimitációja alapjaiban kérdőjeleződött meg. Az MDF - korábbi álláspontjával szembehelyezkedve - javasolta a nemzeti kerekasztal tárgyalások megkezdését a kormány, az MSZMP és a demokratikus politikai szervezetek között. Ezzel egyidejűleg ugyanakkor az MSZMP Központi Bizottsága is kétoldalú egyeztető tárgyalásokat kezdeményezett az ellenzéki szervezetekkel, ahol a tárgyalások célja az ellenzék szervezetei közötti egységesség megbontása volt. Ezt észlelve és látva a március 15-i megemlékezés eredményét, ahol Cserhalmi György színművész felolvasta a 31 ellenzéki szervezet 12 pontba foglalt követeléseit¹⁸, 1989. március 15-én a Független

Jogász Fórum a magyarországi független politikai szervezeteket felhívta az Ellenzéki Kerekasztal (továbbiakban: EKA) létrehozására, ahol kialakíthatták a közös ellenzéki álláspontot. A felhívás kifejezetten előírta, hogy „arra kell törekedni, hogy a szükségszerűen bekövetkező változás erőszakmentesen menjen végbe”.¹⁹ Továbbá megfogalmazta azt a sajátos paradoxont, hogy a fennálló hatalmi struktúra keretei között kell megalkotni az új politikai rendszert létrehozó törvényeket. A felhívás III. pontjában meghatározza, hogy ahhoz, hogy az átmenet erőszakmentesen tudjon megvalósulni, szükséges a résztvevő független politikai szervezeteknek, pártoknak felülemelkedni az egymással szembeni kezdeti ellenérzéseken és megalkotni a belső egységet. Hiszen a független szervezetek között fennáll az objektív érdekazonosság, és az egymás iránti szolidaritás kialakításával meg kell akadályozni az állampárt rejtett módon megvalósuló megosztó kísérleteinek sikerét, emiatt a Független Jogász Fórum javasolja a független szervezeteknek és pártoknak a mihamarabbi egyeztető tárgyalások megkezdését.²⁰ Az Ellenzéki Kerekasztal 1989. március 22-én 9 szervezet bevonásával alakult meg.

Az MSZMP több ellenzéki szervezetet keresett meg egy április 8-án tartandó tárgyalás miatt, azonban ezekre a megkeresésekre az EKA 1989. március 30-i nyilatkozatában válaszolt, miszerint egységesen kívánja képviselni az ellenzékét, emiatt nélkülözhetetlennek tartja, hogy az EKA résztvevőinek mindegyike részt vehessen a megbeszéléseken. Az EKA levelében felsorolta az általa az első megbeszélésre tervezett napirendi pontokat, köztük szerepelt az alkotmányozás demokratikus menetének biztosítása, továbbá a szabad demokratikus választások feltételeinek megteremtése is. Mindeközben az erőviszonyok jelentősen eltolódtak az MSZMP-n belül, a reformerők kezdtek felülkerekedni a konzervatívok felett. Mindez pedig hozzájárult az MSZMP és az EKA közötti 1989. június 10-én megkötött megállapodás létrejöttéhez, amelyben leszögezték, hogy a „jogállam megteremtése

szabad választások útján valósítható meg” és a politikai megállapodások kialakításában három tárgyaló fél fog részt venni: az EKA, az MSZMP és további társadalmi szervezetek, mozgalmak. A megállapodás fontos követelménye volt, hogy a felek a tárgyalások során jogállásukat tekintve egyenrangúak voltak.²¹ Ezzel a Grósz-féle késleltetett átmenet terve megbukott és kezdetét vehették az ellenzék és a párt reformerei között az érdemi tárgyalások.²²

A szándéknyilatkozatok ismertetésével 1989. június 13-án az Országház Vadásztermében megkezdődött a „tárgyalásos forradalom”. Ezzel együtt a Nemzeti Kerekasztal valóságos hatalmi tényezővé vált a vitatott legitimitású Országgyűlés mellett. A NEKA egyik fontos elve az volt, hogy „a törvényalkotás nem előzheti meg a politikai megállapodásokat”.²³ Ugyanakkor ez a kijelentés közjogilag vitatottá vált a későbbiekben, hiszen a NEKA nem volt alkotmányozó nemzetgyűlés.²⁴ A NEKA történelmi jelentősége abban állott, hogy képes volt az eltérő érdekű feleket rávenni egy kompromisszum megkötésére, amelynek eredményeként Magyarországon békés úton valósulhatott meg az átmenet, és évtizedek után ismét megteremtődhetett a jogállamiság. A részvevő felek között egyeztető tárgyalások során megvalósult a politikai egyetértés, amely hat törvényjavaslatban tükröződött. Ezek a törvényjavaslatok az alkotmány módosításáról, az alkotmánybírásról, a pártok működéséről és gazdálkodásáról, az országgyűlési képviselők választásáról, a Büntető Törvénykönyv módosításáról és a büntetőeljárás törvény módosításáról szóltak.²⁵ A megállapodással a résztvevő felek fontos lépést tettek a demokratikus Magyarország megteremtése és a nemzet sorsának jobbítása érdekében. A Németh-kormány előzetes ígértének megfelelően módosítás nélkül terjesztette a „rendszerelváltó törvénycsomagot” az országgyűlés elé, amelyet a képviselők kisebb stilisztikai változtatásokkal elfogadtak. Ezzel az 1987 óta folyamatosan tartó békés alkotmányozás egy fő csomópontjához érkezett. „A magyar folyamatos alkotmányozás sajátossága, hogy az alkotmány hátterét több politikai szerződés adta, s

az alkotmány szövegét több alkotmánymódosító törvény „hordta” össze”.²⁶ Az 1989 és 1990 között elfogadott hét alkotmánymódosító törvény közül mégis kettő kiemelkedik, az egyik az 1989. őszi elfogadott XXXII. törvény volt, amely még a háromoldalú politikai egyeztető tárgyalások eredményeként írta lényegében újra az Alkotmányt. A másik, hasonló horderejű módosításra az első szabad parlamenti választásokat követően a két legnagyobb párt közötti megegyezés eredményeként elfogadott 1990. évi XL. törvényben került sor, amely szintén az Alkotmány módosításáról rendelkezett.²⁷

A köztársasági alkotmány az 1949. évi XX. törvény, vagyis a Rákosi-féle alkotmány módosításának eredményeként jött létre, így az annak a szerkezetét megtartotta, azonban új, alkotmányos értékeket fektetett le benne, és ezzel egy „egy új minőségű politikai-kormányzati rendszer alkotmányos alapjait rakta le”.²⁸ Az alkotmányt 1989. október 23-án hirdették ki az alkotmánymódosításról szóló 1989. évi XXXI. törvény elfogadásával, és ugyanezen a napon kiáltották ki a köztársasági államformát. A rendszerváltozás közjogi folyamata ezzel lezárult, megszületett a jogállam.²⁹ Azonban egészen az MSZMP önfeloszlatásáig a demokratikus átmenet sikere kérdéses volt, így az EKA tartva attól, hogy az MSZMP a parlamenti választások ellenére is képes lesz átmenteni a hatalmát a demokratikus rendszerbe, az alkotmánymódosító törvényben több garanciát is szükségesnek vélt lefektetni. Ennek következtében megjelent az 1989. őszi alkotmányreformban a parlament rendkívüli megerősítése a végrehajtó hatalommal és a köztársasági elnökkel szemben, továbbá az ellenzék a hatalommegosztás többi intézménynek a kiépítését is szükségesnek tartotta. Így döntöttek az Alkotmánybíró, továbbá az ombudsman jogintézményének létrehozásáról. A törvényhozást igyekezett erősíteni az a két alkotmányjogi konstrukció is, amelyek bevezették egyrészt a kétharmados többséget igénylő tárgyköröket, másrészt megerősítették a parlament függetlenségét a végrehajtó hatalomtól. Az október 23-i alkotmányreform három nagyobb

esetkörben tette szükségessé a minősített többséget: az alkotmányerejű törvények elfogadása tekintetében, amelyek célja az alkotmány tehermentesítése volt, egyes személyi kérdésekben, valamint fontos „tényállások”³⁰ megállapítása ügyében.³¹ A következő, hasonló horderejű alkotmánymódosítást az 1990-es parlamenti választások eredményeként együttesen 2/3-ot szerző parlamenti párt az MDF és az SZDSZ vitte véghez. Ekkorra ugyanis nyilvánvalóvá vált, hogy egyik párt sem szerzett 2/3-ot, ami kormányozhatatlansághoz vezetett volna az 1989-es októberi alkotmányreformmal kialakított rendszerben, ugyanis abban a parlamentet annyira megerősítették, hogy a kormány ebben a konstrukcióban működésképtelennek mutatkozott. Ezért szükséges volt a kétharmadosos törvények számát lecsökkenteni, továbbá a kormány és a miniszterelnök pozícióját megerősíteni. Ez főként

a konstruktív bizalmatlansági indítvány intézményesítésében és a miniszterekkel szembeni parlamenti bizalmi szavazás intézmények eltörlésében jelent meg.³²

Ezzel az alkotmánymódosítással ugyanakkor nem számolták fel az 1989. évi XXXI. törvény által kialakított hatalommegosztás rendszerét, hanem áthelyezték az ellensúlyokat az ország kormányozhatóságának eredményessége érdekében. Bár az új alkotmány szövegét a „rég parlamenti” hazánk új alkotmányának elfogadásáig állapította meg, és maga az alkotmány is ideiglenesnek minősítette önmagát, az egészen 2012. január 1-jéig – az Alaptörvény hatálybalépéséig – hatályban maradt, és igyekezett a változó körülményekhez igazodni, azoknak megfelelni.

Jegyzetek és hivatkozások

¹ HOLLÓ András: *Az államjogtól a jogállamig*. Budapest, 1993, Alapítvány a politikai kultúráért. 61.o.

² KÖRÖSÉNYI András: *A magyar politikai rendszer*. Budapest, 1998, Osiris Kiadó. 23.o.

³ BIHARI Mihály - KÓSA Ferenc - POZSGAY Imre: *Mi történt velünk*. Budapest, 2014, Éghajlat Könyvkiadó. 9-24.o.

⁴ KUKORELLI István: *Az alkotmányozás évtizede*. Budapest, 1995, Korona Kiadó. 12.o.

⁵ KÖRÖSÉNYI 1998, i.m. 74.o.

⁶ KUKORELLI 1995, i.m. 13.o.

⁷ HOLLÓ 1993, i.m. 65.o.

⁸ KUKORELLI 1995, i.m. 13-14.o.

⁹ ROMSICS Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltás*. Budapest, 2003, Rubicon - Ház. 98.o.

¹⁰ ROMSICS 2003, i.m. 98.o. (Magyar Közlöny, 1989. jún.13. 665-668. Vö. Népszabadság 1988. okt. 6. Társasági törvényt alkotott a parlament.)

¹¹ BIHARI - KÓSA - POZSGAY 2014, i.m. 66.o.

¹² ROMSICS 2003, i.m. 107.o.

¹³ KUKORELLI 1995, i.m. 15.o.

¹⁴

http://www.nefmi.gov.hu/letolt/elektronikus_ugyintezes/nko_m_egyesulesi_jog.pdf (Utolsó letöltés ideje: 2017.04.08.)

¹⁵ ROMSICS 2003, i.m. 127.o.

¹⁶ HOLLÓ 1993, i.m. 71-73.o.

¹⁷ ROMSICS 2003, i.m. 130.o.

¹⁸ ROMSICS 2003, i.m. 137.o.

¹⁹ <http://fjf.hu/dokumentumok/27-felhivas-az-ellenzoki-kerekasztal-letrehozasa> (Utolsó letöltés ideje: 2017. 04. 09.)

²⁰ Független Jogász Fórum felhívása a magyarországi független politikai szervezetekhez <http://fjf.hu/dokumentumok/27-felhivas-az-ellenzoki-kerekasztal-letrehozasa> (Utolsó letöltés ideje: 2017.04.09.)

²¹ Megállapodás a nemzeti kerekasztal - tárgyalások megkezdéséről, 1989. június 10. https://www.herder-institut.de/no_cache/bestaende-digitale-angebote/e-publikationen/dokumente-und-materialien/themenmodule/quelle/1550/details/2354.html

Utolsó letöltés ideje: 2017. 04.12.

²² ROMSICS 2003, i.m. 138-142.o.

²³ KUKORELLI 1995, i.m. 18.o.

²⁴ KUKORELLI 1995, i.m. 18.o.

²⁵ Megállapodás a politikai egyeztető tárgyalások 1989. június 13-a és szeptember 18-a közötti szakaszának lezárásól, 1989 szeptember 18.

http://arkadia.pte.hu/tortenelem/forras/ripp_rv_forr Utolsó letöltés ideje: 2017. 04. 15.

²⁶ KUKORELLI 1995, i.m. 38.o.

²⁷ KÖRÖSÉNYI 1998, i.m. 201.o.

²⁸ HOLLÓ 1993, i.m. 112.o.

²⁹ HOLLÓ 1993, i.m. 112.o.

³⁰ Olyan tárgykörök, amelyeket az alkotmány szövegezői egy jogállam szempontjából a legfontosabbnak tekintettek.

³¹ KÖRÖSÉNYI 1998, i.m. 202-205.o.

³² KÖRÖSÉNYI 1998, i.m. 203-206.o.

Az Ehtv. Országgyűlés általi egyházként történő elismerésre vonatkozó eljárás szabályozásának alkotmányosságáról és az Országgyűlést az egyházakkal kapcsolatos eljárások körében terhelő feladatokról

Írta: DR. BARKÓCZI DÁVID

(az Országgyűlés Törvényhozási Igazgatóságának jogi munkatársa)

Jelen tanulmány célja, hogy az Alkotmánybíróság és az Emberi Jogok Európai Bíróságának releváns döntéseit figyelembe véve vizsgálja a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény Országgyűlés általi egyházként történő elismerésre vonatkozó eljárás szabályozásának alkotmányosságát, valamint, hogy meghatározza a parlament egyházakkal kapcsolatos eljárások körében felmerülő esetleges jogalkotási feladatait.

A lelkiismereti és vallásszabadságról és az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény (a továbbiakban: Ltv.) a rendszerváltástól egészen 2011. december 31-ig volt az egyházügy alapjogszabálya. Az Ltv. rendszere az egyházakra vonatkozóan az ún. normatív modell talaján állt, vagyis minden olyan egyház számára garantálta a bírósági nyilvántartásba vételt, amely bizonyos, törvényben előre meghatározott feltételeknek¹ megfelelt. A törvény a lelkiismereti és vallásszabadságot, illetve az egyházak létrehozását széles körben biztosította, a későbbiekben azonban nyilvánvalóvá vált, hogy az egyházalapítás különösen nagyvonalú feltételei lehetőséget adnak az alapjoggal való olyan visszaélésekre is, mint az egyházaknak járó állami támogatások jogosulatlan igénybevétele, valamint a ténylegesen nem vallási tevékenységet végző szervezetek egyházként történő nyilvántartásba vétele. Egyebek mellett e tényezők miatt merült fel az igény 2011-ben az egyházügy átfogó újrászabályozására. Az Országgyűlés a lelkiismereti és vallásszabadság érvényesülésével kapcsolatos kérdések újrarendezésére a 2012. január 1-jén ha-

tályba lépett, a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvényben (a továbbiakban: Ehtv.) tett kísérletet, a jogszabály azonban megalkotása óta számos alkalommal képezte alkotmányossági és nemzetközi szerződésbe ütközéssel kapcsolatos vizsgálat tárgyát. Az Alkotmánybíróság több alkalommal is kritikát fogalmazott meg a jogszabályról, megsemmisítve a törvény egyes rendelkezéseit, illetve jogszabály-módosításra és az alaptörvény-ellenes állapot megszüntetésére szólítva fel az Országgyűlést. A nemzetközi kritikák közül kiemelést érdemelnek a Velencei Bizottság által adott vélemények, valamint a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) által hozott, hazánkat az Emberi Jogok Európai Egyezményének megsértése miatt elmarasztaló ítélet.

Az. Ehtv. új szabályozási koncepciója a korábbi egyházi törvényhez képest komoly változást eredményezett. Az Ltv. normatív modellje helyébe az egyházak Országgyűlés általi elismerési eljárását léptette, az egyházügyért felelős miniszter és a parlament politikai jellegű döntésének függvényévé téve az egyházi jogállás elismerését. Azok a szervezetek, amelyek a törvény mellékletében felsorolt tizennégy egyház között nem szerepeltek, az Ehtv. 2012. január 1-jei hatálybalépésével elveszítették egyházi státuszukat, egyszerű vallási egyesületekké minősültek át, s a törvényben meghatározott feltételek teljesülése esetén a miniszternél kezdeményezhették egyházi jogállásuk újbóli elismerését. Az új modellben a parlament törvénymódosítással (a törvény mellékletének bővítésével) „adományozhatta” az egyházi státuszt,

ami természeténél fogva a képviselők politikai diszkréciójának függvényévé tette a speciális jogalanyiság elnyerését. Az Ehtv. eredeti szabályozási koncepciójával kapcsolatban fontos kiemelni, hogy a törvényi feltételeket teljesítő egyesületeket az Országgyűlés nem volt köteles egyházként elismerni, abban az esetben pedig, ha az elismerést a parlament megtagadta, a törvény jogorvoslati lehetőségét az egyesületek számára nem biztosított.²

Az elismerési eljárással kapcsolatban a Velencei Bizottság rövid időn belül rámutatott, hogy a közösségi vallásgyakorlás biztosításának követelményéből a szabad egyházalapítás elve következik, ezért az Országgyűlés általi elismerés jelentősen korlátozza a vallásszabadságot. A bizottság álláspontja szerint, ha a döntés a parlament kezében van, azt elkerülhetetlenül politikai megfontolások vezérlik, ráadásul a törvény nem tartalmaz hatékony garanciákat a semlegességre és a pártatlanságra vonatkozóan.³ A szabályozás tartalma szempontjából az első jelentős fordulópontot az Alkotmánybíróság 6/2013. (III. 1.) AB határozata jelentette, amely tizenhét, korábban egyházként működő, de az Ehtv. alapján egyházi jogképességet elvesztő vallási közösség alkotmányjogi panasa nyomán a törvény több érdemi rendelkezését is alaptörvény-ellenesnek találta és ezért visszaható hatállyal megsemmisítette. Az Alkotmánybíróság mindenekelőtt alkotmányos követelményként fogalmazta meg, hogy az államnak a vallási csoportok önálló működését lehetővé tevő sajátos egyházi jogállás megszerzését a vallásszabadsághoz való joghoz igazodó, tárgyilagos és ésszerű feltételek alapján, tisztességes eljárásban, jogorvoslati lehetőség mellett kell biztosítania. Az Alkotmánybíróság az Ehtv. szabályainak vizsgálata során megállapította, hogy a törvény az egyházként történő elismerés elutasításáról szóló javaslat, illetve döntés vonatkozásában nem ír elő részletes indokolási kötelezettséget. A testület határozatában azt is rögzítette, hogy az Ehtv. sem az Országgyűlésnek az egyházi elismerést elutasító döntése, sem a kérelemről való döntés elmaradása esetére nem biztosít jogorvoslati lehetőséget, amely módot adna a döntés tény- és jogkérdésekben történő fe-

lülvizsgálatra és az esetleges jogsérelmek kiküszöbölésére. Az AB hangsúlyozta, hogy az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény 26. § (2) bekezdés szerinti alkotmányjogi panasz benyújtásának lehetősége hatékony jogorvoslatnak nem tekinthető, hiszen az testület nem az egyedi eljárásokban megállapított tényállás kapcsán nyilvánít véleményt, hanem az elismerés során alkalmazott jogszabály Alaptörvénnyel való összhangját vizsgálja. Az Alkotmánybíróság továbbá kiemelte, hogy az Országgyűlés eljárása nem szigorúan a jogszabályi feltételek fennállását vizsgáló jogalkalmazási eljárás, ezért amennyiben a parlament dönt az egyházi jogi státusz elismeréséről, az politikai alapon meghozott döntésekhez vezethet. Az ilyen, jogi mérlegeléssel megítélendő, alapjogi vonatkozású egyedi ügyekben a döntéshozatalnak a független bíróságtól való elvonása és kizárólagosan az alapvetően politikai karakterű Országgyűléshez telepítése az AB szerint nem egyeztethető össze az Alaptörvénnyel.

Az AB első döntését követően 2013 márciusában a parlament az Alkotmánybíróság által megfogalmazott alkotmányossági kifogásokat ahelyett, hogy az Ehtv. egyházként történő elismerési eljárásra vonatkozó szabályozási koncepcióját átgondolta volna, az Alaptörvény negyedik módosításával⁴ próbálta közömbösíteni. A módosítás folytán az Alaptörvény VII. cikkének részévé vált az a rendelkezés, mely szerint az Országgyűlés sarkalatos törvényben egyházként ismerhet el egyes vallási tevékenységet végző szervezeteket, valamint, hogy a felekezetek egyházként történő elismerésének feltételeként sarkalatos törvény huzamosabb idejű működést, társadalmi támogatottságot és a közösségi célok érdekében történő együttműködésre való alkalmasságot írhat elő. Az Alaptörvény negyedik módosításával összefüggésben megalkotásra került a vallási közösségek jogállásával és működésével kapcsolatos törvényeknek az Alaptörvény negyedik módosításával összefüggő módosításáról szóló 2013. évi CXXXIII. törvény, amely alapján véve rajzolta át az addig hatályban lévő Ehtv. alapfogalmait. A 2013. augusztus 1-jén hatályba lépett átfogó módosítás eredményeként az egyházügyi törvény a

vallási közösségek két formáját különbözteti meg: az Országgyűlés által elismert, ún. bevett egyházakat, valamint a bírósági nyilvántartásba vétellel keletkező vallási tevékenységet végző szervezet kategóriáját. A törvénymódosítás alapján a bevett egyházként való elismerés kritériumai tulajdonképpen megegyeznek az Ehtv. korábban hatályos állapota szerinti egyházként történő elismerés feltételeivel.⁵ A módosítás reagál az Alkotmánybíróság által 6/2013. (III. 1.) AB határozatban megfogalmazott, a vallási közösségek tisztességes eljáráshoz való jogához és az átlátható eljáráshoz kapcsolódó követelményekre, így az elismerési eljárással kapcsolatban döntési határidőket állapít meg, új jogorvoslatot hoz létre, valamint az elutasítás esetére indokolási kötelezettséget ír elő. A módosított Ehtv. alapján a vallási tevékenységet végző szervezet egyházként történő elismerését a miniszternél kezdeményezheti, aki közigazgatási hatósági eljárásban, 60 napon belül három feltétel kivételével dönt az elismerés valamennyi törvényi kritériumának (pl. működés minimális időtartama; vallási tevékenység és gyakorlat nem ütközik Alaptörvénybe vagy jogszabályba, illetve nem sérti mások közösségi jogait és szabadságát)⁶ teljesüléséről.⁷ A miniszter döntését közli az Országgyűlés vallásügyekkel foglalkozó bizottságával, amely a vallási tevékenységet végző szervezet egyházként történő elismerésére vonatkozó törvényjavaslatát 60 napon belül az Országgyűlés elé terjeszti, amennyiben a szervezet a törvényben meghatározott további feltételeknek is megfelel (tanai és tevékenységei nem sértik az ember testi-lelki egészséghez való jogát, az élet védelmét, az emberi méltóságot; a vallási tevékenységet végző szervezettel szemben nemzetbiztonsági kockázat nem merült fel; a közösségi célok érdekében történő együttműködés iránti szándékát és annak hosszú távú fenntartására való képességét bizonyítja)⁸. Amennyiben vallási tevékenységet végző szervezet a meghatározott feltételek valamelyikének nem felel meg, a bizottság országgyűlési határozati javaslatot terjeszt a plénium elé. Az Országgyűlés a törvényjavaslat tárgyalása során a bizottság által már megvizsgált feltételek fennállásának

újbbóli vizsgálata alapján a törvényjavaslat benyújtásától számított 60 napon belül a törvényjavaslat megszavazásával dönt a vallási tevékenységet végző szervezet egyházként történő elismeréséről vagy a feltételek hiányában elutasítja az elismerést és megszavazza a bizottság országgyűlési határozati javaslatát. Ebben az esetben az országgyűlési határozat tartalmazza, hogy melyik feltétel hiányát és milyen okból állapította meg az Országgyűlés.⁹ Jogorvoslatként a vallási tevékenységet végző szervezet a miniszter aktusa ellen a döntés bírósági felülvizsgálatát a közigazgatási döntések felülvizsgálatára vonatkozó szabályok alapján, az országgyűlési határozat esetében pedig annak felülvizsgálatát az Alkotmánybíróságtól az alkotmánybírárságról szóló törvényben meghatározott eljárás keretében kérheti.¹⁰ Összességében elmondható, hogy az Ehtv. módosítása néhány elemében legalábbis formailag reagál a 6/2013. (III. 3.) AB határozatra, de a modellel felvethető aggályok alig vesztettek érvényességükből. Az Országgyűlés döntésével szemben hatékony jogorvoslat továbbra sem áll rendelkezésre, a vallási közösséggel kapcsolatos nemzetbiztonsági kockázatáról, valamint a szervezet együttműködésre való alkalmaságáról való döntéshozatal parlamenti hatáskörben tartása pedig biztos alapot nyújt a képviselők politikai alapon meghozott döntéséhez, s egyúttal sérti az állami semlegesség követelményét is. Emellett a törvénymódosítással 2012. január 1-jé előtt egyházként működő vallási közösségek sem kapták vissza korábbi jogállásukat, hiszen a módosított Ehtv. által új kategóriaként bevezetett bevett egyház elismerésének szigorú követelményeit ezután sem tudták megugrani, s be kellett érniük az alacsonyabb státust biztosító vallási tevékenységet végző szervezet jogállással. Nemzetközi nyomásra még 2013. szeptember 26-ai hatállyal sor került az Alaptörvény ötödik módosítására is, amely szintén érintette a VII. cikket. Az ötödik módosítással kikerült az Alaptörvényből az egyházakra mint fő kategóriákra, illetve az Országgyűlés általi elismerésre vonatkozó közvetlen utalás, ehelyett a VII. cikk (2) bekezdése úgy fogalmaz, hogy az azonos hitelveket követők vallásuk gyakorlása céljából sarkalatos törvényben meghatározott szervezeti

formában működő vallási közösséget hozhatnak létre. A (4) bekezdés az állam és a vallási közösségek együttműködési lehetőségéről szól, egyben alkotmányi szinten bevezeti a bevett egyház fogalmát. Az új szöveg alapján az állam és a vallási közösségek közösségi célok elérése érdekében való együttműködéséről az Országgyűlés dönt, azok a vallási közösségek pedig, akik az együttműködésben részt vehetnek, bevett egyházként működnek, a közösségi célok elérését szolgáló feladatokban való részvételükre tekintettel pedig az állam sajátos jogosultságokat biztosít számukra.¹¹ Az ötödik Alaptörvény-módosításról az előzőhöz hasonlóan összességében szintén elmondható, hogy azokkal a törvényhozó ahelyett, hogy orvosolta volna az Alkotmánybíróság által feltárt anomáliákat, alkotmányi szintre emelte azokat.

2014 áprilisában a törvényalkotó a Veleni Bizottság korábbi javaslatainál jóval komolyabb helyzetben szembesült az Ehtv. nemzetközi kritikájával, amikor az Emberi Jogok Európai Bírósága ítéletében¹² megállapította, hogy a magyar egyházi törvény sérti az Európai Emberi Jogi Egyezmény 9. cikkében deklarált vallásszabadsághoz való jogot és a 11. cikkben biztosított egyesülési jogot. Tizenhét egyház fordult a nemzetközi fórumhoz azért, mert az Ehtv. hatálybalépésével elvesztették korábbi egyházi jogállásukat, besorolásuk megváltoztatása miatt pedig a korábbihoz képest hátrányosabb helyzetbe kerültek. Az EJEB vizsgálata során az új egyházi törvény célját, vagyis az állami támogatással való visszaélések kiszűrését az AB korábban már megfogalmazott álláspontjához hasonlóan legitimnek találta, azonban egyebek mellett kimondta, hogy az egyházi státusztól való megfosztás a vallás- és egyesülési szabadság aránytalan korlátozását jelenti. A bíróság úgy ítélte meg, hogy a magyar állam nem tudta kielégítően bizonyítani azt, hogy az állami támogatással visszaélő közösségek kiszűrésére nem lett volna kevésbé jogkorlátozó megoldás.

Az Alkotmánybíróság ezt követően még négy alkalommal foglalkozott az Ehtv. egyes rendelkezéseivel, immáron azonban már a törvény új,

átfogó módosításon átesett változatát vette alkotmányossági vizsgálat alá. 27/2014. (VII. 23.) AB határozatában a testület a jogszabály akkori 34. § (1) bekezdésével kapcsolatban megállapította annak alaptörvény-ellenességét és kizárta a szakasz alkalmazásnak lehetőségét. Álláspontja szerint a jogbiztonságot és ezáltal a vallásszabadsághoz való jogot is sérti az a szabályozás, mely úgy minősített át vallási tevékenységet végző szervezetet korábban nyilvántartásba vett egyházakat, hogy nem adott lehetőséget az érintetteknek arra, hogy – a normavilágosság követelményének megfelelő, kiszámítható eljárási szabályok alapján, előre látható határidőig – kérelmezzék egyházként elismerésüket, és így elkerülhessék egyházi jogállásuk ideiglenes elvesztését. A határozat megállapította, hogy törvény szerint az egyházak a vallási tevékenységet végző szervezetekhez képest többletjogosultságokkal rendelkeznek, a vallási tevékenységet végző szervezetek kapcsán pedig kimondta, hogy azok jogállása az egyházakkal összehasonlítva hátrányosabb. A testület 23/2015. (VII. 7.) AB határozatban kimondta a bevett egyházként való elismerés minimális működési időtartamra vonatkozó követelményének (legalább százéves nemzetközi működés vagy húsz éve szervezett formában, vallási közösségként való hazai működés és Magyarország lakosságának 0,1 százalékát elérő taglétszám)¹³ nemzetközi szerződésbe ütközését, és felhívta a törvényalkotót, hogy 2015. október 15-ig tegye meg az ellentét feloldása érdekében szükséges intézkedéseket. A bírói fórum 2016/3137. (VI. 29.) AB határozatában újra rögzítette, hogy a minimális működési időtartamra vonatkozó törvényi rendelkezés nem alkalmazható. Az Alkotmánybíróság végül 36/2017. (XII. 29.) AB határozatában újabb hiányosságot tárt fel, amikor megállapította, hogy az Ehtv. első átfogó módosításával az Országgyűlés által egyházként történő elismerési eljárásban megállapított döntési határidők elmulasztásához semmilyen jogkövetkezmény nem fűződik. A testület kimondta, hogy ebben az esetben mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenesség áll fenn, s 2018. március 31-i határidővel felhívta az Országgyűlést, hogy jogalkotói feladatának tegyen eleget.

Meglátásom szerint az Ehtv. 2012-es hatálybalépése óta megfogalmazott hazai és nemzetközi kritikákra a törvényalkotó éveken át kifogásolható módon úgy reagált, hogy egy szabályozási koncepciójában alapvetően hibás jogszabályt „foltoztatott” és módosított, sőt ehhez kapcsolódóan még két alaptörvény-módosítást is eszközölt ahelyett, hogy újragondolta és alkotmányos alapokra helyezte volna a teljes magyar egyházügyi szabályozást. A közelmúlt történései közül a témában igen jelentős előrelépésként értékelhető, hogy a 2018. évi CXXXII. törvény¹⁴ 2019. április 15-ei hatályba lépésével sor kerül az Ehtv. második átfogó módosítására, amely egy alapvetően új koncepció szerint rendezi újra a vallási közösségek jogállását. A szabályozás terén a legnagyobb áttörést az jelenti, hogy az egyes vallási közösségek egyházi szintre emelésének joga 2019 április közepétől szinte teljes egészében kikerül az Országgyűlés hatásköréből, s az Ltv. modelljéhez hasonlóan ismét bírósági hatáskörre lesz. A módosított Ehtv. újra a normatív feltételek rendszerét állítja fel azaz, hogy az egyes vallási közösségeket a törvényben meghatározott követelmények teljesülése esetén a Fővárosi Törvényszék mérlegelési lehetőség nélkül köteles lesz egyházként nyilvántartásba venni. A törvény módosításával a vallási közösségek négy kategóriája – vallási egyesület, nyilvántartásba vett egyház, bejegyzett egyház, bevett egyház – jön létre, a legkönnyebben teljesíthető nyilvántartásba vételi kritériumok és a legszűkebb körű jogosultságok a vallási egyesületekre, a legszigorúbb követelmények és a legtöbb többletjogosultság pedig a bevett egyházakra vonatkoznak majd.¹⁵ Az új szabályozást áttekintve megállapítható, hogy az Országgyűlésnek 2019. április 15-e után egyházakkal kapcsolatos elismerési jogosultsága nem lesz, a bevett egyházakkal kapcsolatban azonban mégis marad feladatköre. A módosított Ehtv. alapján bevett egyháznak minősül az olyan bejegyzett egyház, amellyel az állam a közösségi célok érdekében történő együttműködésről átfogó megállapodást kötött; az átfogó megállapodás megkötése, illetve annak módosítása során az állam nevében az egyházakkal való kapcsolattartás koordinációjáért felelős miniszter jár el.¹⁶ Az új

törvényi rendelkezés kimondja, hogy az átfogó megállapodást, illetve annak módosítását törvényben kell kihirdetni. Ide kapcsolódik az Országgyűlés egyházakkal kapcsolatos átalakult hatásköre, mely szerint a Kormány a megállapodás hatályba lépését követően a kihirdetést és a melléklet kiegészítését kezdeményező törvényjavaslatot 30 napon belül a parlamenthez benyújtja, a bejegyzett egyház pedig az átfogó megállapodás törvényben történő kihirdetésének és a melléklet kiegészítésének a napjától minősül bevett egyháznak. Következésképp a bevett egyházi jogállás elnyerése az Országgyűlés egyedi döntését igényli, a törvényszöveg alapján azonban az körvonalazódik, hogy ez a döntési jogosultság inkább jelképes, ugyanis az Ehtv.-t módosító jogszabály azt is rögzíti, hogy az átfogó megállapodásból eredő jogok és kötelezettségek már az átfogó megállapodás hatályba lépésének időpontjától megilletik, illetve terhelik a bejegyzett egyházat.¹⁷ Az Országgyűlés átalakult feladatköre nyomán a parlamentnek jogalkotási feladata merül fel az egyes házszabályi rendelkezésekről szóló 10/2014. (II. 24.) OGY határozatot (a továbbiakban: HHSZ) illetően, ugyanis a különleges eljárásokról szóló fejezetben¹⁸ még az Ehtv. módosításának hatályba lépése előtt meg kell határozni az átfogó megállapodást tartalmazó törvényjavaslat elfogadásának eljárási rendjét, valamint hatályon kívül kell helyezni az egyházként történő elismerésre irányuló eljárásra vonatkozó házszabályi rendelkezéseket¹⁹. Az Ehtv. legutóbbi, 2019. április 15-től hatályos módosítása véleményem szerint sokkal szélesebb mértékben biztosítja a vallásszabadsághoz való jogot, szinte maradéktalanul figyelembe veszi a törvény első és második változatával kapcsolatban az évek során az Alkotmánybíróság és különböző nemzetközi fórumok által megfogalmazott kritikákat, s remélhetőleg hosszú távon is kiállja majd az alkotmányosság próbáját.

Felhasznált joganyagok

- a lelkiismereti és vallásszabadságról és az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény (Ltv.)
- a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény (Ehtv.)
- Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása (2013. március 25.)
- az Alaptörvény negyedik módosításával összefüggő módosításáról szóló 2013. évi CXXXIII. törvény
- Magyarország Alaptörvényének ötödik módosítása (2013. szeptember 26.)
- a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény módosításáról szóló 2018. évi CXXXII. törvény
- az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény (Emberi Jogok Európai Egyezménye)

- 6/2013 (III. 1.) AB határozat
- 27/2014. (VII. 23.) AB határozat
- 23/2015. (VII. 7.) AB határozat
- 3137/2016. (VI. 29.) határozat
- 36/2017. (XII. 29.) AB határozat
- EJEK, Magyar Keresztény Mennonita Egyház és társai kontra Magyarország, 2014. április 8.

Felhasznált irodalom

- Az egyházak jogi státuszának szabályozása Magyarországon 2011-2014 - az Eötvös Károly Intézet háttéranyaga a „Szabad egyház a szabad államban” címmel szervezett konferenciához (Budapest, 2014)
- SCHWEITZER Gábor: *Az egyházakra vonatkozó szabályozás alakulása* (MTA Law Working Papers 2014/44.)
- DR. DRASKOVICH Edina: *Az egyházak jogi szabályozása* (Országgyűlés Hivatala, Képviselői Információs Szolgálat; infójegyzet 2018/31.)

Jegyzetek és hivatkozások

¹ Id. Ltv. 8-9. §

² Id. Ehtv. 2012. jan. 1-jén hatályos állapot

³ Opinion 664/2012; ([https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2012\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2012)004-e))

⁴ Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása (2013. március 25.)

⁵ Id. Ehtv. 2019. 02. 27-én hatályos állapota – 6. § (1). bek.; 14-14/A. §

⁶ Id. Ehtv. 2019. 02. 27-én hatályos állapota - 14. § a)-f) pont; 6. § (4)-(5) bek.

⁷ Id. Ehtv. 2019. 02. 27-én hatályos állapota – 14/B. §

⁸ Id. Ehtv. 2019. 02. 27-én hatályos állapota - 14. § g)-i) pont

⁹ Id. Ehtv. 2019. 02. 27-én hatályos állapot – 14/C. §

¹⁰ Id. Ehtv. 2019. 02. 27-én hatályos állapota - 14/D. §

¹¹ Magyarország Alaptörvényének ötödik módosítása (2013. szeptember 26.)

¹² EJEK, Magyar Mennonita Egyház és mások kontra Magyarország, 2014. április 8. ([https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["002-9372"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{))

¹³ Id. Ehtv. 2019. 02. 27-én hatályos állapota - 14. § c) pont ca)-cb) alpontja; 14/A. § (1)-(3) bek.

¹⁴ a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény módosításáról szóló 2018. évi CXXXII. törvény

¹⁵ a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény módosításáról szóló 2018. évi CXXXII. törvény 3-5. §

¹⁶ Id. Ehtv. 2019. április 15-től hatályos állapota, 9/G. § (1) bek.

¹⁷ Id. Ehtv. 2019. április 15-től hatályos állapota 9/G. § (3) bek.

¹⁸ HHSZ IX. fejezet

¹⁹ HHSZ 103-106. §

FILMAJÁNLÓ

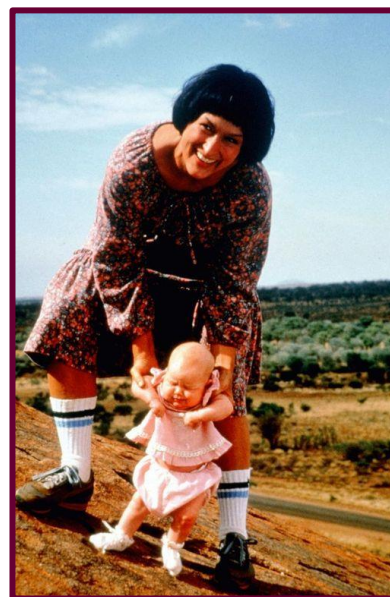
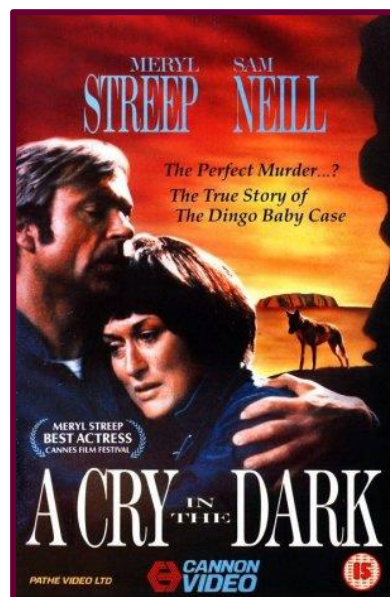
Sikoly a sötétben

1988 • ausztrál-amerikai filmdráma

[Ajánlja: Sall Zsófia]

A téves ítéleteknek rengeteg oka lehet, például a közvélemény nyomása, kétes szakértői vélemények, vagy a vádlott vallási csoporthoz való tartozása. Ez utóbbiakkal találkozhatunk az 1980-ban kezdődött ausztrál bűnügy esetén, amelyben egy alig két hónapos kislány meggyilkolásával vádolták annak szüleit, a Chamberlain házaspárt. A szenzációhajhász sajtónak köszönhetően az eset Ausztrália egyik leghíresebb ügyévé vált, óriási közfelháborodást keltve: vajon egy állat tette, vagy az édesanya? Végül, a hosszas tárgyalások eredményeként az anyát életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték, amellyel egy háromgyermekes – addigra igencsak megtört – családot szakítottak ketté. Három évvel később azonban újabb bizonyítékokat fedeztek fel, amelyek alapján szinte egyértelművé vált, hogy a gyilkos egy dingó (Ausztráliában őshonos vadkutya fajta) volt.

Hogyan történhetett az, hogy míg kezdetben egyértelműen az állatot tartották az elkövetőnek, addig a majd két évig tartó eljárás az anya bűnösnek nyilvánításával zárult, mégpedig egy igen képtelen elképzelés alapján? Ezt mutatja be az 1988-ban készült *Sikoly a sötétben* című film, melyben az anya szerepét Meryl Streepre osztották, s amely igen valósághűen mutatja be az eseményket. Azt, hogy hogyan lehet túlélni ekkora gyötrelmeket, mint egy csecsemő elvesztése, miközben újra és újra fel kell idézniük azt a borzalmas estét, s eltűnniük az iszonyatos támadásokat, rágalmakat. Érdekes lehet elgondolkodni, vajon ugyanígy zajlottak volna az események, ha a média nem kapja fel hirtelen a témát, úgy elkerülhető lett volna a háromévi börtön?

KÖNYVAJÁNLÓ

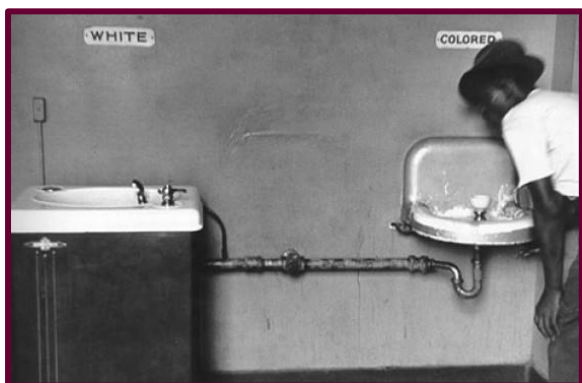
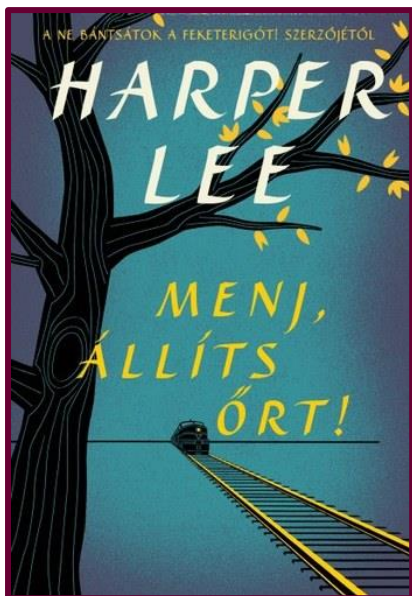
Menj, állíts őrt!

Írta: Harper Lee

[Ajánlja: Gera Anna]

A *Menj, állíts őrt!* Harper Lee korábban megjelent műve, a *Ne bántsd a feketeigót!* történései után játszódik. Jean Luise Finch felnőttként tér vissza Maycombba, hogy újra találkozzon az ügyvédként dolgozó apjával és gyermekkorai többi meghatározó szereplőjével. A történet fókuszában egy fiatal nő vívódásai állnak, a visszatérése után a házasságkötés a társadalomba való beilleszkedés kérdései egyre nagyobb nyomást helyeznek a mindig is szabad szelleműnek nevelt Fürkészre.

Az egyéni konfliktusokat színesítik az 1950-es évek Amerikájának emberi jogi küzdelmei, a faji szegregáció felszámolására irányuló, Maycomb lakossága körében is vegyes érzelmeket kiváltó törekvések. A történetekhez való viszonyulás Jean Luise identitásának is alapkövévé válik, a szegregáció mellett és ellen elhangzó érvek pedig napjainkban is releváns tanulságokat hordoznak. A mű érdekessége, hogy bár az elbeszélés időrendjében követi a *Ne bántsd a feketeigót!* című regényt, maga a történet azt megelőzően íródott. 1950-ben, a faji megkülönböztetés legellentmondásosabb időszakában született, ezért sokáig nem is jelenhetett meg – Harper Lee a szerkesztője tanácsára ennek hatására írta meg a *Ne bántsd a feketeigót!* e regényt kiegészítő, tovább építő, annak néhol ellentmondó történetét.

Bemutatkozik a MÁJT TDK

Írta: KOVÁCS ÁKOS TIBOR

Kedves Hallgatótársaink! Az elkövetkezendő néhány sorban szeretnénk nektek bemutatni a Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákkörének szakmai tevékenységét és közösségi életét, ezáltal bátorítva beneteket üléseinken való részvételre. A MÁJT TDK nemcsak kiváló közeget biztosít a tudományos munkához, hanem egy baráti közösség is, ahová jó érzés tartozni.

Az egyetem hatalmas közösség összehasonlítva mondjuk egy középiskolai osztály létszámával, így rendkívül fontos, hogy találjunk egy olyan közeget, mely inspirál minket a szakmai és tudományos munkára, valamint baráti társaságot is nyújt számunkra. Erre kínál megoldást az egyetemünkön működő hallgatói szervezetek, továbbá a tanszékek mellett működő tudományos diákkörök. A Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákköre (MÁJT TDK) több mint harminc éves múltja tekint vissza és nagy népszerűségnek örvend a hallgatók körében.

A tárgy jellegéből adódóan főként az első éves hallgatók adják üléseink legnagyobb számú közönségét, hiszen a magyar állam- és jogtörténet a legfontosabb első éves tárgyak egyike ezen tudományterület alapozó jellegéből fakadóan. Azonban üléseinken rendszeresen megjelennek a felsőbb évfolyamok képviselői is, hiszen minden jogterületnek van jogtörténeti vonatkozása, így a jogtörténet végigkíséri egy hallgató életét az egyetem kapuján való belépéstől a diploma átvételéig (tán még tovább is...) Éppen ezért helyzetünk két szempontból is speciális: egyrészt az elsőéves hallgatók velünk találkoznak először egyetemi tanulmányaik során, így

meghatározó elemei vagyunk a tudományos diákkélettel kapcsolatos kép kialakításában, másrészt a tárgy univerzalitásából adódóan az egyetem minden évfolyamát és minden jogterületet lehetőségünk van megszólítani üléseink témái által.

Rendszeres, szerdánként 18 órakor kezdődő üléseinken főként olyan jogtörténeti témák kerülnek górcső alá, amelyeket a kötelező stúdiumok keretei között nincs lehetőség bemutatni. Hol komolyabb, hol kötetlenebb formában, a világ történéseire folyamatosan reflektálva állítjuk össze a TDK ülések témáit. Az előadások során lehetőségek nyílik a kar oktatóival, illetve neves külső előadókkal való személyes megismerkedésre és kötetlen beszélgetésre. Hagyományos szerdai alkalmainkon kívül gyakran szervezünk tanulmányutakat és látogatunk el különböző büntetés-végrehajtási intézetekbe, így az e alkalmakon való részvétellel nem csupán elméleti, hanem gyakorlati ismereteket is bővíthetitek.

A tanszék mellett működő demonstrátorok és oktatók örömmel segítik az olyan lelkes hallgatókat, akik behatóbban kívánnak foglalkozni egy-egy jogtörténeti területtel, emellett lehetőség van a kutatási eredmények publikálására is ezen újság hasábjain. Azok a magyar alkotmány- illetve jogtörténet tárgyakat teljesített tanulók, akik mélyebben szeretnék elkötelezni magukat a Tudományos Diákkör mellett, s aktív tagjává kívánnak válni egy összetartó, baráti társaságnak, azok minden év szeptemberében benyújthatják jelentkezésüket a tanszék demonstrátori pozíciójára.

A Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákköre szeretettel vár minden érdeklődő hallgatót a szerdánként 18 órától kezdődő ülésein. Ha a féléves programunkkal vagy a TDK-val kapcsolatban bármilyen kérdésed van, írd bátran a majttkd@icloud.com e-mail címre, vagy keress minket a MÁJT TDK Facebook oldalán.

Amennyiben a Joghistoriával kapcsolatban merül fel bármilyen kérdés, illetve publikációt szeretnéd eljuttatni hozzánk, írdatok a joghistoria@gmail.com e-mail címre. A Joghistoriával kapcsolat friss információk megszerzéséhez kövessétek a Joghistoria Facebook oldalát

Rövid hírek a Joghistóriáról – Köszönetnyilvánítás

Az idei évben számos változás történt folyóiratunkkal, amit a Kedves Olvasó is észrevehet, ha a kezébe fogja legújabb számunkat. Két új rovattal is bővült a Joghistória. A „jogtörténeti rejtvény” helyett bemutatjuk „jogtörténeti érdekességek” című rovatunkat, melyben egy-egy szövegbuborék formájában kiragadunk egy-egy érdekes részletet a jogtörténet és a történelem világából.

Másik új rovatunk az „akkor és most: jogintézményeink jogtörténeti vonatkozásai” címet viseli. Ezen rovat segítségével lehetőséget teremtünk arra, hogy a kar összes tanszéke mellett működő tudományos diákkörök, valamint egyetemünk szinte összes hallgatója publikációs felületet nyerjen. Ebben a rovatban dominánsan jelenik meg a hatályos jog kis tekintéssel a jogtörténetre is. Bízunk benne, hogy egy hosszú és gyümölcsöző együttműködést tudunk kialakítani a karon belül az összes tudományos diákkörrel,

valamint a későbbiekben az ország összes jogtörténeti tanszékével. Ezzel elárultam, hogy távlati céljaink között szerepel az ország összes jogtörténettel foglalkozó tanszéke mellett működő tudományos diákkör felkeresése, ezzel egy országos, hallgatói publikációkat tömörítő jogtörténeti szaklap létrehozása.

Ambiciózus terveink mit sem érnének nagylelkű támogatóink nélkül. A Joghistória – a fejlődéshez szükséges erőforrásaik biztosítása véget – nagyszabású támogató kampányba kezdett, melynek eredményeképpen **támogatóink között köszönhetjük a Magyar Országos Közjegyzői Kamarát, a Magyar Ügyvédi Kamarát, a Nagy és Trócsányi Ügyvédi Irodát, valamint a Kovács Ügyvédi Irodát. Adományaiknak köszönhetően az idei évtől folyóiratunk színes külső borítóval jelenik meg; és ez még csak a kezdet a megújulás felé vezető úton. Ezúton is, ismételten szeretnénk megköszönni segítségüket!**

Magyar Ügyvédi Kamara

Kovács Ügyvédi Iroda

NAGY & TRÓCSÁNYI

„Ezer év hazánk és szakmánk történetében” Konferencia-beszámoló

Írta: KOVÁCS ÁKOS TIBOR

„Ezer év hazánk és szakmánk történetében” címmel szervezett konferenciát a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, a Magyar Börtönügyi Társaság és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara a Szent Adorján Milleniumi Emlékév rendezvénysorozatának nyitóeseményeként.

Nikomédiai Adorján (Adrianus) katonatiszt volt Galerius és Maximianus császárok idejében. Adorján a keresztényüldözések közepette, látván a keresztények mély hitét, maga is megtért. Mivel nem volt hajlandó áldozni a pogány isteneknek, ezért börtönbe vették, majd halálra ítélték és kivégezték, lassú kínhalál jutott neki osztáyrészül. Vértanúhalála miatt avatták szentté, a katonák, börtönőrök, hóhérok, kovácsok, valamint követek patro-nája. Szent István királyunk 1019-ben alapította újjá a zalavári Szent Adorján tiszteletére felszentelt bencés monostort, ezen esemény ezeréves évfordulója alkalmából rendezték meg azon rendezvénysorozatot, mely nyitóeseményének az ELTE-ÁJK szervezője és házigazdája is volt egyben.

A konferencián képviseltette magát a Magyar Börtönügyi Társaság elnöksége, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága és karunk is számos kiváló oktatóval. Az konferenciát prof. Dr. Menyhárd Attila dékán Úr nyitotta meg, beszédében kiemelte a büntetés-végrehajtási jog fontosságát, valamint a tantervben betöltött kiemelt jelentőségét. A nyitóelőadást Schmehl János bv. vezérőrnagy, biztonsági és fogvatartási elnökhelyettes tartotta meg, az előadás témája a hazai bv. szervezet megújulása volt. Schmehl vezérőrnagy úr előadásában kifejtette, hogy a bv. szervezet sikerrel reagált a jelen kihívásaira, mint például a hazai börtönök zsúfoltsága, vagy az állomány hiánya. Prof. Dr. Mezey Barna tanszékvezető úr a Magyar Börtönügyi

Társaság elnökeként elemezte a hazai börtönügy 900 évének történetét. Ezek után prof. Dr. Geller Balázs tanszékvezető úr emelte ki a szabadságvesztés büntetés jelentőségét a Cse-megi-kódextól napjainkig, Dr. Lőrincz József c. egyetemi tanár, nyugalmazott bv. dandártábornok a 20. század büntetés-végrehajtási statisztikáit tekintette át igen részletesen. Végül a konferencia első részének záró előadását Dr. Estók József, a Magyar Börtönügyi Társaság történelmi szekcióvezetője, nyugalmazott bv. dandártábornok tartotta meg a bv. szervezetről 19. század közepétől a 20. század végéig.

A finom ebédet és kötetlen beszélgetést követően Kopcsik Károly bv. dandártábornok tartott előadást a Kiskunhalasi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet építéséről és a börtönépítési programról. A konferenciát Várkonyi Zsolt Kristóf, a BVOP főosztályvezetője zárta, előadásában a tudományos kutatások büntetés-végrehajtásban betöltött szerepéről beszélt.

Azt hiszem az összes részt vevő nevében mondhatom, hogy a konferencia méltó megnyitása volt a Szent Adorján tiszteletére tartott rendezvénysorozatnak és egyben kiváló lehetőség a tanulásra és az érdeklődés felkeltésére e különösen nehéz szakma iránt.

Tudtad-e, hogy az az inkvizitórius perek időszakában a vádlottat akár meg is kínozhatták és rákényszeríthették, hogy a bűntettet ismerje be, feltéve, ha mind a megalapozott gyanú, mind pedig a megfelelő mennyiségű bizonyíték rendelkezésre állt vele szemben? A vádlott ekkor már nem az eljárásban jogosítványokkal rendelkező fél volt, mint az akkuzatórius per esetén, ezért történhetett meg a kiszolgáltatott helyzetbe kerülése.

Tudtad-e, hogy az mai állampolgárság fogalom és a honpolgárság fogalom sokáig szinonimaként volt egymás mellett használatos, miután az előbbi véglegesen felváltotta az utóbbit? Tisza Kálmán szerint az állampolgárság az állam és polgár közti viszony definiálására alkalmasabb kifejezés, ahogyan ezt az országgyűlés 1879. októberi ülésén is kifejtette a magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről szóló törvényjavaslat tárgyalásakor.

Tudtad-e, hogy kezdetben az állampolgárságon két-féle jogviszonyt jelentett? Az emberek az állam hatalmának részesei vagy alattvalói lehettek. Az állampolgársághoz való jog, mint alapjog illette meg az egyént. Alattvalóként csupán kötelezettségekkel rendelkeztek, melyet az állam határozott meg számukra és cselekvési szabadságuk annyiban állt, amennyiben engedélyezve volt. Az államhatalomnak alávetetten élhettek, innen az alattvaló elnevezés és minden polgára ezen kategória alá esett. A szakirodalomban ezt a fogalmat problémásnak tartották, mely szerint jogok nem illették meg az állampolgárt.

Tudtad-e, hogy az első világháború kitörése előtt rendeleti formában előzetesen tájékoztatták a középfokú közigazgatási hatóságokat, hogy mely témákban lesz tiltott sajtóközlemény megjelenése? Végül a hadüzenet napján bocsátották ki őket, ennek értelmében tilos volt az Osztrák-Magyar Monarchia államainak fegyveres erejéről, fegyverek és felszerelések mennyiségéről, élelmiszer-ellátásról bármilyen részletet közölnie a sajtónak. Bevezették az előzetes cenzúrát a háborús idősakra. Hamarosan a belügyminiszter élt a hatáskörébe tartozó lapbetiltási jogával és betiltotta a Független Hírmondó című lap további megjelenését, mivel véleménye szerint veszélyeztette a hadviselés érdekeit.

A képen a MÁJT Tanszék demonstrátorai, valamint Prof. Dr. Mezey Barna Tanszékvezető Úr látható. A képen balról jobbra: Vuncs Rajmund, Kovács Ákos Tibor, Kárász Marcell, Prof. Dr. Mezey Barna, Sall Zsófia, Maschefszy Emese, Sziládi Péter, Gera Anna, Zánócz Gréta

TÁMOGATÓINK

Magyar Ügyvédi Kamara

NAGY & TRÓCSÁNYI

 Kovács Ügyvédi Iroda

ELTE ÁJK
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

A folyóirat az alábbi oldalakon digitálisan színes változatban online is elérhető:

facebook.hu/joghistoria

majt.hu

issuu.com/joghistoria

eltereader.hu